

JUGONACIONALISTI NA OTOKU KORČULI

Tonko BARČOT
Vela Luka (o. Korčula)

UDK 949.75"1939/1945" o. Korčula
Pregledni rad

Primljeno: 31. XII. 2006.

U prilogu autor daje prikaz jugonacionalističke grupacije, tj. onog političkog bloka koji se zauzimao za ideje centralizirane i unitarne monarhije na otoku Korčuli. Obuhvaćeno je razdoblje od 1921. i pripojenja otoka Korčule Kraljevini SHS do svršetka ratnih sukoba na Korčuli 1944. Posebna je pozornost usmjerena na zbivanja u Drugom svjetskom ratu, kada se korčulanski jugonacionalisti svojom pasivnom politikom pozicioniraju između talijanske aneksijske vlasti i Narodnooslobodilačkog pokreta. Detaljno je obrađen suodnos između ovih «blokova». Analizira se i povremeno odstupanje od politike nekonfrontiranja, odnosno suradnju s četničkim pokretom. Svraćena je pozornost i na položaj i aktivnost jugonacionalista u zbjegu, u El Shattu (1944.–46.). Na temelju literature, arhivskih dokumenata, ali i usmenog kazivanja¹, ukazuje se na čimbenike i okolnosti koji su doprinijeli minoriziranju utjecaja i snage jugonacionalista, te njihovom konačnom nestajanju s političke i javne scene.

Ključne riječi: jugonacionalisti, otok Korčula, Kraljevina Jugoslavija, Drugi svjetski rat, četnički pokret, talijanske aneksijske vlasti, Narodnooslobodilački pokret, El Shatt.

1. U STAROJ JUGOSLAVIJI

Na političkoj sceni Korčule, pripojenjem ovoga otoka Kraljevini SHS 1921., podijelile su se dvije osnovne struje. Jednu su tvorili protivnici, a drugu zagovaratelj unitarizma, centralizma i monarhizma. Prvi će se okupiti oko nauka braće Radić i Hrvatske republikanske seljačke stranke, a drugi oko ideologije Svetozara Pribičevića i

¹ Ne postoje djela koja se isključivo bave ovom tematikom. O jugonacionalistima grada Korčule najviše je pisao Zvonko LETICA (radovi: "Grad Korčula od 1900. do 1941.", "Pod drugom talijanskom okupacijom", "Misija Henna"). Dokumentima i većini literature bio je potreban kritički pristup zbog njihova nerijetko tendencioznog sadržaja. Delikatnost ratnih događaja i činjenica da nije proteklo "dovoljno" vremena, prouzročili su veliku opreznost kod intervjuiranih. Riječ je, uglavnom, o nekadašnjim sokolašima te pripadnicima Narodnooslobodilačkog pokreta, kao što su: Veljko Tabain, Franko Andrijić, Sebastijan Marinović, Zvonko Maričić, Filip Marinović, Tonko Tabain, Franko Mirošević pk. Nikole, Ivko Gugić, Omer Mirošević, Lovor Dragojević (svi iz Vele Luke), Frano Petković, Aleksandar Šimunović, Ante Suličić (svi iz Blata), Marko Korunić (Smokvica), Zvonko Letica (Korčula) i dr.

njegove Demokratske stranke, odnosno režimske Narodne radikalne stranke. Za ove potonje je do danas ostao u narodu naziv – jugonacionalisti.

Jugonacionalisti su jugounitaristi, zagovaratelji unitarne i centralističke Jugoslavije.² S. Pribičević definira jugounitarizam kroz ključne riječi – ”jedna i nerazdjeljiva Jugoslavija”³ i ”narodno jedinstvo” koje je ”preduvjet postojanja jugoslavenske države”, a koju može ”osnovati samo jedan jedinstveni narod”⁴. Radi se, dakle, o inzistiranju na beskompromisnom jedinstvu i isključenju svake ”plemenske” razlike. Ovakav stav je imao potvrdu u razmišljanju tog vremena da Jugoslavija u izrazito nestabilnim unutrašnjim vanjskim i unutrašnjim prilikama može izdržati samo kao monolitno tkivo. Rezultat ovakvog razmišljanja bio je Vidovdanski ustav, izglasan 28. 06. 1921., koji je udario temelje centralizma.

Gledano korčulanskim očima, nestabilne vanjske prilike očitovale su se u talijanskim iredentističkim težnjama. Te su se težnje i materijalizirale talijanskom aneksijom otoka 1918.–1921., a do talijanske aneksije 1941., bit će im neposredni susjedi na Lastovu. Očigledno je da je talijanska opasnost ”jačala” jugoslavenske osjećaje ovog otoka, a očigledna je i činjenica da su se suprotstavljeni politički tabori ujedinjavali tek u prototalijanskim demonstracijama.

Odlaskom talijanskih vojnika u travnju 1921. Korčulani su oduševljeno, u frenetičnom zanosu dočekali predstavnike Kraljevine SHS. Svoje su jugoslavenske osjećaje slobodno izražavali već posljednjih desetljeća Austro-Ugarske monarhije, što preko Hrvatske stranke (odnosno Samostalne organizacije Hrvatske stranke) i drugih političkih organizacija, što preko mnogih kulturnih i sportskih društava.⁵ Ti su se osjećaji ”podgrijavali” prije i za vrijeme I. svjetskog rata, kada se ”jugoslovenstvo” u monarhiji progonilo, i naročito za vrijeme I. talijanske aneksije, kada se jugoslavenska država priželjkivala poput obećane zemlje. Glavni urednik ”Novog doba” Kisić te 1921. godine četiri dana prati predstavnike pokrajinske vlade i vojske u obilasku oslobođenih općina, pa i korčulanske.

² *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Skupina autora, Zagreb, 2002., pojam ”jugonacionalist”, str. 536.

³ *Riječ*, br. 208, 14. 09. 1926.

⁴ Hrvoje MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb, 1977., str. 90.

⁵ O političkom ozračju na otoku vidi: Z. LETICA, *Grad Korčula od 1900. do 1941.*, *Zbornik Sjećanja jedne generacije* (nadalje u tekstu *Zbornik Sjećanja...*), Korčula, 1990.; Franko MIROŠEVIĆ, *Osvrt na gospodarske prilike u Dalmaciji za vrijeme borbe za političko osamostaljenje Vele Luke od Blata*, *Zbornik Vela Luka na putu samosvojnog razvitka*, Vela Luka, 2000.; Franko OREB, *Osnutak i djelovanje nekih društava na otoku Korčuli početkom 20. st.*, *Hrvatsko obzorje*, br. 2, Split, 2000.; F. OREB, *Izbori za Carevinsko vijeće 1907.*, te *Dalmatinski sabor 1908.* i uloga Joakima Kunjašića, *Blatski ljetopis*, 3, 2002.; Tonko BARČOT, *Prilozi iz sokolskog pokreta na Korčuli – Sokolski pokret i prodor na otok Korčulu 1905.–1914.*, *Godišnjak grada Korčule*, 11, Korčula, 2006.

Razumjet ćete me kad vam kažem da smo u svim spomenutim mjestima prolazili kroz gomile razdragana svijeta koji je klicao, mahao, plakao od ganuća, posipao cvijećem, sa očima bliještećim od vrućice, sa grlima promuklim od klicanja.

Na dočeku u gradu Korčuli opat Mašo Bodulić će, između ostalog, istaknuti: “*Ovaj oslobođen otok zemlja je srpska, jer je hrvatska i obrnuto, a sve jugoslavensko. Jedno smo tijelo, jedna smo duša, jedna smo domovina*”.⁶ U Veloj Luci se pri dočeku jugoslavenskih vlasti kliče Trumbiću i regentu, te uzvikuje: “*Jednu majku imamo, a zove se Jugoslavija*”.⁷ No, ovakvi osjećaji će s vremenom splasnuti, a jedan od najvažnijih razloga tome bit će teško materijalno stanje Korčulanana i nesposobnost državnih vlasti da ga poprave. Ono će rezultirati masovnim iseljavanjima u inozemstvo, pogotovo iz Blata i Vele Luke.

Jasno je da je jugounitarizam, kao ideologija bio na vrhuncu na otoku prilikom njegova priključenja matici zemlji. Režimske stranke od početka imaju bolje uvjete za organiziranje i rad. Izborni rezultati mogu nam poslužiti kao ilustracija u tom smjeru. Prvi izbori na Korčuli po priključenju Kraljevini SHS, 1923., bili su parlamentarni. Za razliku od dubrovačkog kotara, gdje je HRSS postigao apsolutnu većinu, u korčulanskom kotaru⁸ osvaja samo 5.66%, a najviše dvije frakcije Zemljoradničke stranke (45.62%) koje stoje na pravcu Vidovdanskog ustava. Sveukupno na otoku Korčuli 72.74% glasača, izašlih na izbore, daje glas strankama unitarizma i centralizma.⁹ *Zemljoradnička stranka*, koja je u tom vremenu u velikim previranjima, ubrzo će prepustiti svoje glasače HRSS-u, jer će od 1924. Radićeve ideje pustiti korijenje na otoku. Iako se, možda, otprve čini da su se ovi glasači, uglavnom težaci, preko noći okrenuli od centralizma ZS-a federalizmu HRSS-a, to nije tako. Težačko stanovništvo Korčule okretalo se strankama koje su se bavile pitanjem agrara ne gledajući pritom državnopravnu formulu koje su one zastupale. No, upravo će HRSS nametnuti korčulanskim težacima hrvatsko nacionalno pitanje i u tom ih pogledu osvijestiti.

Središte okupljanja jugonacionalista u gradu Korčuli predstavljala je *porodica Arneri*. Roko Arneri je prvak Demokratske stranke, a brat mu Blaž prvak Narodne radikalne stranke. Važno je istaknuti da će korčulanski demokrati ostati na pravcu unitarizma i centralizma, bez obzira na promjene u stavu stranačkog vodstva prema ovom pitanju. Tako će se svi korčulanski demokrati priključiti Samostalnoj demokratskoj stranci S. Pribićevića pri odcjepljenju od DS-a 1924., a sam će Roko Arneri ući u Glavni odbor novoosnovane stranke. Godine 1927. stvaranjem Seljačko-demokratske koalicije odbijaju koalirati sa HSS-om na lokalnoj razini. Svi će odreda pristupiti Jugoslavenskoj

⁶ *Novo doba*, br. 90, 20. 04. 1921.

⁷ F. MIROŠEVIĆ, Hrvatski narodni pokret u Veloj Luci 1921.–1925., *Luško libro*, br. 1, 1993., str. 75.

⁸ Korčulanski kotar do 1929. sačinjavaju otočke općine Korčula, Blato i Vela Luka, te pelješke općine Orebić, Trpanj, Janjina i Kuna, a poslije isključivo otočke općine jer su pelješke pripojene Dubrovačkom kotaru.

⁹ F. MIROŠEVIĆ, *Počelo je 1918... Južna Dalmacija 1918.–1929.*, Zagreb, 1992., str. 15.

nacionalnoj stranci 1933., kao i Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici Milana Stojadinovića 1935. Sve su ove stranke bile na liniji unitarizma, centralizma i monarhizma.

Demokratska stranka nije bila osobito popularna u južnoj Dalmaciji, budući da je imala oslonac isključivo u građanskom sloju i inteligenciji. Najjača uporišta DS-a su u Dubrovniku i Korčuli. *Narodna radikalna stranka* koja okuplja, prije svega, veleposjednike i državne službenike, ima najjače uporište na otoku, u Blatu. NRS to može prije svega zahvaliti vodećem korčulanskom radikalnu Joakimu Kunjašiću, koji je makinacijama i vezivanjem blatskih težaka uz njega (radi se o velikom broju kolona na njegovoj zemlji), “poboljšavao” izborni rezultat svoje stranke. To je jedini primjer na Korčuli da su težaci u većem broju glasovali za režimske stranke. U Veloj Luci jugounitarističke snage pobjeđuju samo na prvim izborima 1923. Na svim preostalim izborima, izuzev onih na kojima je smjela sudjelovati samo vladina lista, izborni pobjednik je isključivo bila Hrvatska seljačka stranka.

U korčulanskoj općini prema izbornim rezultatima vidi se da su Lumbarda, Žrnovo, Pupnat i Čara većinom HSS-ovska uporišta, dok su u gradu Korčuli i Račišću snage ravnomjerne. Za grad, koji je sredina državnih službenika¹⁰, inteligencije i građanstva, shvatljivo je odakle jugounitarizmu dosta pristaša. Tim je teže objasniti slučaj Račišća, male sredine od oko devetstotina stanovnika, koja je dala čak 11 od 27 korčulanskih solunskih dobrovoljaca.

Izuzev u političkim strankama, jugonacionalisti su se okupljali i u Jugoslavenskom sokolu, Organizaciji jugoslavenskih nacionalista, Jugoslavenskoj matici, Jugoslavenskoj čitaonici. Najmasovnija i najaktivnija organizacija bila je *Jugoslavenski sokol*. Predratna društva Hrvatskog sokola u Korčuli i Blatu, potaknuta pozivom Vidovdanskog sabora u Novom Sadu 1919., odbacuju plemenski prefiks 1921. godine. Spomenuti je sabor južnoslavenskih sokolskih saveza usvojio, a ogromna većina sokolskih društava prihvatila načelo „Jedna država, jedan narod, jedno Sokolstvo“. „*Po našem sokolskom shvaćanju, realno Jugoslavenstvo je integralno ujedinjenje i potpuno mehaničko izmiješanje svih postojećih etničkih i moralnih elemenata naših u pravcu gradjenja jedne homogene jugoslavenske mase... načela odabiranja... imaju da stvore jugoslavenski tip kulture... ko je Soko, taj je Jugoslaven!*“.¹¹ Uz osnovnu djelatnost – tjelovježbu, Sokol je mnogo pozornosti usmjeravao k prosvjećivanju, naročito sela; podizao je narodne knjižnice, bunare, pošumljavao je i upoznao sa suvremenim poljoprivrednim metodama. U sklopu sokolskih društava djelovale su i sportske, diletantske i ritmičke sekcije, glazbe, viteška udruženja „Moreška“ i „Kumpanjija“ i dr. Premda je Sokol izvorišno bio nepolitička organizacija te je odbacivao bilo kakvu suradnju s političkim strankama, on je zbog svojeg podržavanja centralizma i unitarizma,

¹⁰ U Korčuli su smještene institucije općinskog vijeća, kotarskog poglavarstva, kotarskog suda, poreznog ureda, lučke kapetanije, carinarnice II. reda, zemljarinsko-katastarski ured te viša građanska škola.

¹¹ *Sokolski glasnik*, zvaničan organ Jugoslavenskog sokolskog saveza i Saveza Češko-slovačkog i Jugoslavenskog sokolstva, Ljubljana, 1921., str. 297.

vjerno slijedio režimsku liniju. “Instinktom koji je jači od logike, Sokolstvo je osetilo duhovne, materijalne i moralne koristi od zajednice i jedinstva”.¹² Do 1929. korčulanska društva su članovi *Sokolskog saveza Srba, Hrvata i Slovenaca*, koji će se uvođenjem diktature rasformirati i reorganizirati kao *Viteška organizacija Sokol Kraljevine Jugoslavije* te će obuhvatiti i srodna gimnastička društva, dotadašnje protivnike režima. Na taj način prestaje rad Hrvatskog sokola u Korčuli, koji je djelovao krajem dvadesetih, a činile su ga pristaše HSS-a.¹³ Inače, Jugoslavenski sokol je bio daleko brojnija i organiziranija institucija na otoku Korčuli od Hrvatskog sokola, koji je bio raširen tek na istočnom dijelu otoka (grad Korčula, Lumbarda, Žrnovo, Pupnat i Račišće). Početak tridesetih godina označava razdoblje omasovljenja Jugoslavenskog sokola. Sokol u Korčuli 1936. broji 146 članova, a godinu poslije 187 članova.¹⁴ U Blatu najveći broj članova Sokol ima 1930. (432), nakon čega slijedi silazni trend. Sokolska četa Smokvice u to vrijeme broji 230 članova svih kategorija.¹⁵ U V. Luci taj silazni trend počinje već uvođenjem diktature. Značajnije slabljenje Sokolske organizacije može se pratiti u drugoj polovici tridesetih, koje će kulminirati u razdoblju Banovine Hrvatske.

Sredinom lipnja 1921. osnovana je *Jugoslavenska napredna nacionalistička omladina* u gradu Korčuli, kao prva takva organizacija u južnoj Dalmaciji (u Dubrovniku se osniva tek krajem iste godine). Prilikom osnivanja, glavni inicijator dr. Juraj Arneri naglašava da će se “omladina boriti za isticanje jugoslavenske državne misli pobijanjem komunizma i svih separatizama”.¹⁶ Ova organizacija (utemeljena u Splitu poč. 1921.), koja će širenjem izvan Dalmacije i primanjem nacionalista različite životne dobi promijeniti naziv u Organizaciju jugoslavenskih nacionalista (u svibnju 1922.), nastavak je prijeratne nacionalističke revolucionarne omladine iz Austro-Ugarske. Upravo je ona bila zagovornik rušenja iste države i ujedinjenja ovih krajeva s Kraljevinom Srbijom. U Kraljevini SHS je osnovana na inicijativu Demokratske stranke i Svetozara Pribićevića, i to u Dalmaciji, opravdavajući je potrebom stvaranja jakih borbenih redova za obranu krajeva ugroženih od Italije. No, Orjuna je imala daleko šire postavljene ciljeve. Duhovno ujedinjenje je, prema njima, trebalo ostvariti “brzinom vihora”¹⁷, a jedan od osnivača Dobroslav Jevđević, poslije ističe: “Država je stvorena, trebalo je stvoriti dobre državljane (...) Tu svesnu disciplinu razvijaju kod jugoslavenskih građana akcione čete Orjune (...) Vojska i žandarmerija nisu dovoljna obrana...”¹⁸. Organizacija se često

¹² *20 godina kulturnog i privrednog razvitka Kraljevine Jugoslavije – Spomen knjiga 1918.–1938.*, ur. S. Đurđević, Beograd, 1938., str. 33.

¹³ Hrvatski sokol u Korčuli, koji djeluje krajem dvadesetih godina 20. st., ne može se smatrati sljedbenikom prijeratnog Hrvatskog sokola, ni idejno, niti organizacijski; to je, u ovom slučaju, Sokolsko društvo Korčula (jugoslavenskog predznaka). O prijeratnom Hrvatskom sokolu vidi u: T. BARČOT, 2006., str. 281–316.

¹⁴ Z. LETICA, Grad Korčula od 1900. do 1941., *Zbornik Sjećanja...*, str. 329.

¹⁵ Spomenica 25. godišnjice Sokolskog društva Blato n/K, 1906.–1931., Blato, 1931., str. 69, 90.

¹⁶ *Pobeda*, br. 7, 24. 09. 1921.

¹⁷ *Pobeda*, br. 40, 14. 05. 1922.

¹⁸ *Jugoslavenski Jadran*, posebno izdanje, 23. 05. 1926.

služila fašističkim metodama pa je, usprkos antitalijanskom karakteru, mnogo baštinila upravo od talijanskog fašizma. Orjunaši su u Račišću imitirali talijanske crnokošuljaše i bili jedni od najrepresivnijih na otoku. Prema F. Miroševiću, najjači bastioni orjunaštva u J. Dalmaciji bili su u Dubrovniku i Korčuli.¹⁹ Pri osnivanju korčulanska organizacija broji 170 članova. U Blatu se Orjuna osniva u svibnju 1922., a u istoj i sljedećoj godini ogranke Orjune dobivaju i preostala otočka mjesta. Brojni su incidenti koje su izazivali korčulanski Orjunaši. Tisak piše da su u Smokvici prisiljavali težake da vlasnicima, čiju su zemlju obrađivali, daju dio prihoda²⁰ te da u Račišću "... *banda omladinaca pod firmom nacionalista navaljuje na naše ljude koji neće da budu gospodske prirepine nego svijesni težaci*".²¹ Nerijetki su oružani obračuni s omladincima HSS-ovske političke orijentacije. Orjuna će se ukinuti krajem 1929. i dobiti nešto blaži nastavak u Organizaciji jugoslavenske nacionalne omladine, s područjem djelovanja u Primorskoj banovini, a time i na Korčuli.²²

Manifestacije obje strane imale su namjeru bodriti vlastiti duh i podizati moral, a ujedno biti izazov suprotnoj strani. Ove su manifestacije bile vezane uz važne povijesne datume – Vidovdan (28. 6.), Đurđevdan (14. 5.), Dan ujedinjenja (1. 12.), rođendane kraljeva, godišnjicu Aleksandrova ubojstva (09. 10.) i dr. One su bile "prave prilike za hranjenje starih i gradnju novih mitova".²³ Strasti na otoku osobito bi se uzburkale i prilikom dolaska istaknutijih javnih ličnosti. Tako krajem rujna 1925. u Korčulu pristaje brod "Karađorđe" s kraljevskim parom i dvorskom svitom. Dok je kiša lijevala kao iz kabla, korčulanske glazbe su neprekidno svirale u čast kraljeva dolaska. Otočani, i jugonacionalisti i HSS-ovci, iskazali su odanost svom kralju.²⁴ Prilikom posjeta Stjepana Radića, prvaka HSS-a ovom otoku krajem lipnja 1926., bilo je incidentno u Račišću, kroz koje je Radić prolazio redom vožnje parobroda. U ovoj "neukrotivoj" sredini tada su priređene manifestacije objiju strana. S jedne strane klicanjem i mahanjem "plemenskih" zastava, "a s druge vrlo jakom mačjom deračom, trubljenjem u rogove, udaranjem u lame, bačve, zviždanjem koli s kopna, toli iz triju lađa pri čemu ni najniža forma nije izostala (kazivanje golih spolnih udova i svakojakim izrazima)".²⁵

Velikosrpski duh državne politike itekako se je očitovao na Korčuli. Državni činovnici su bili, uglavnom, srpske nacionalnosti. U školama se putem indoktriniranih nastavnih programa širio "srpski kult", slavili su se srpski nacionalni blagdani. U V. Luci

¹⁹ F. MIROŠEVIĆ, Počelo je 1918... Zagreb, 1992., str. 125.

²⁰ *Jugoslaven*, br. 33, 30. 12. 1922.

²¹ O ovom incidentu izvještava HSS-ovsko glasilo, *Težačka sloga*, br. 21, 10. 06. 1922.

²² Na Korčuli su djelovale organizacije u gradu Korčuli, Blatu i Veloj Luci, a najagilnija je bila u Račišću. U drugoj polovici tridesetih zamire djelatnost. O aktivnostima vidi: *Zov sa Jadrana*, glasilo Organizacije jugoslavenske nacionalne omladine Primorske banovine, Split, 1932.–1939.

²³ Z. LETICA, Grad Korčula od 1900. do 1941., *Zbornik Sjećanja...* 1990., str. 208.

²⁴ Važno je istaknuti da je posjet tempiran u vrijeme radikalsko-seljачkog sporazuma. Kralj je nakon posjeta izjavio: "Divan narod, ali i strašna sirotinja", *Novo doba*, 14. 10. 1925.

²⁵ Prema Z. LETICA, Grad Korčula od 1900. do 1941., *Zbornik Sjećanja...* 1990., bilješka na str. 241.

se na kući općinskog upravitelja Petra Farčića vijorila srpska zastava, a njegov nekrolog na grobnoj ploči je upisan ćirilicom. Na Korčuli se nametalo i pravoslavlje, iako nije imalo nikakve tradicije. Tako je u gradu Korčuli u studenom 1934. posvećena pravoslavna crkva, i to u bivšoj katoličkoj crkvi sv. Barbare. No, nije bilo znatnijih prelazaka na pravoslavlje – i sam je dr. Juraj Arnerić prilikom posvećenja istaknuo da neće biti nikakve prisile u tom smjeru. Protokol državnih blagdana od tada se mijenja, tako da bi se najprije održalo blagodarenje u pravoslavnoj crkvi, zatim u katedrali (dotad je bila na prvom mjestu) i na kraju bi bila održana akademija u Sokolskom domu. I u V. Luci je krajem 1925. organizirana akcija prijelaza na pravoslavnu vjeru, no bez zabilježenog odaziva.²⁶

Velikosrpsvo i jugounitarizam jesu dva različita pojma. No, potonji pojam je baštinik prvog, što je posve razumljivo u državi gdje je sva moć koncentrirana u rukama političke elite srpskog naroda. Nastupom diktature velikosrpski pokreti prihvatit će jugoslavensko ime,²⁷ no promjenom forme neće nastupiti i promjena sadržaja.

Gledajući snagu jugounitarizma na Korčuli, očigledno je da silazni trend počinje već od samog početka. Točnije, od 1924. prodiranjem HRSS-a u politički život otočana. Klimaks je, dakle, bio na samom početku priključenjem Jugoslaviji, a značajniji silazni trend slijedi nakon *ubojstva kralja Aleksandra*. Događaj u Marseilleu 9. 10. 1934. potiče natjecanje u žalosti među jugonacionalistima. Tako se je 30 mladića iz Smokvice korotovalo šestomjesečnim puštanjem brade. Nakon smrti kralja pritisak režima popušta u cijeloj državi, a na otoku će se to itekako osjetiti u narednim godinama. Pucanje centralizma i unitarizma po svim šavovima rezultira na otoku sve rjeđim izlaskom jugonacionalista na izbore, jer uviđaju da postoje sve manje izgledi za dobar rezultat. Izborni debakl visi iznad njihovih glava poput Damoklova mača. Novi, snažniji udarac za jugonacionaliste bila je uspostava Banovine Hrvatske. Sporazum Cvetković-Maček 1939. vidjeli su kao razbijanje Jugoslavije. Razbijanjem centralističke Jugoslavije još se više osipalo jugonacionalističko društvo. Krajem tridesetih u otočkim političkim okvirima apsolutno dominira HSS uz sve jaču prisutnost komunisti: “...prema rezultatu prošlih decembarskih skupštinskih izbora sledeća: HSS 70 posto, JRZ 20 posto, Jugoslavenski pokret “Zbor” 5 posto, komunisti 5 posto. Sve političke partije osim HSS nakon sklopljenog sporazuma su neaktivne...”²⁸

HSS je u Banovini Hrvatskoj odmah započeo sa čišćenjem političkih neistomišljenika i premještajima državnih kadrova, te su mnogi i s Korčule premješteni

²⁶ Tada se javno pronio glas o nekim prijelazima. U svezi s tim dolazio je i izvjesni prota Mitrović, a u akciju su bili uključeni Miroslav Joković i student Ljubo Vučetić Menegin. Rezultat svega je bilo tek jedno preobraćanje, i to učitelja Građanske škole; F. MIROŠEVIĆ, Prilozi za povijest Zemljoradničkog pokreta u Veloj Luci od 1921. do 1926., *Luško libro*, 7, 1999., str. 24.

²⁷ Nusret ŠEHIĆ, *Četništvo u Bosni i Hercegovini (1918–1941)*, Sarajevo, 1971., str. 110.

²⁸ Dopis kotarskog načelnika; prema Z. LETICA, Grad Korčula od 1900. do 1941., *Zbornik Sjećanja...* 1990., str. 338.

kao nepoćudni kadar.²⁹ Sve ono što su jugonacionalisti radili političkim protivnicima, sada im se vratilo. No, nisu ni slutili da se sprema još gori, još strašniji trenutak, koji će ih protresti do srži njihova bića – kapitulacija Jugoslavije.

2. O GLAVNIM AKTERIMA

Ovo i jest rad o pojedincima – jugonitaristima, a ne o ideologiji. No, ovo izuzetno složeno pitanje je neizbježno. Mnogi od bivših sokolaša negiraju ikakvu ideološku obojenost korčulanskih jugonacionalista. Odbacuju i sam naziv – jugonacionalist, a sukus njihova razmišljanja može se svesti na rečenicu Petra Stipkovića, velolučkog učitelja: “*va* (treba – op. a.) *bit uz državu*” (Z. M.), pa predstavljalo to koristoljublje ili tek lojalnost. Drugi, pak, doživljavaju sokolski pokret kao produženu ruku velikosrpske politike, a same jugonacionaliste kao srbofile.³⁰ Istinu treba tražiti negdje između. Flert s Beogradom je postojao, ali tek kod rijetkih pojedinaca prelazi u velikosrpstvo. Takvi primjeri su Korčulanin dr. Ljubomir Arneri, predsjednik Suda za zaštitu države i njegov imenjaka dr. Ljubomir Tomašić, rodom iz Smokvice, predsjednik Senata i ministar poljoprivrede u Srškićevoj vladi.³¹

Što je s dvojicom najistaknutijih jugonacionalista, kakvi su bili njihovi životni putevi? Vidjet će se da su njihovi motivi u politici, dosljednost i karakteri različiti. Pa i uz tolike suprotnosti blisko politički surađuju.

Dr. Juraj Arneri potječe iz ugledne korčulanske obitelji koja je prisutna u javnom životu grada još od 14. st. Njegov djed Rafo bio je vođa narodnog preporoda u gradu i dugi niz godina bio njegovim načelnikom. Jurjev otac dr. Roko Arneri postaje načelnikom na zalasku Austro-Ugarske monarhije. Politički se opredjeljuje za politiku “novog kursa”, politiku suradnje hrvatskih i srpskih političara u Hrvatskoj. Više od trideset godina otvoreno i javno iskazuje svoje simpatije prema Kraljevini Srbiji. U Kraljevstvu SHS čovjek je od povjerenja režima; on prokazuje, daje mišljenja o političkoj ispravnosti potencijalnih državnih službenika. Sredinom 20-ih zamjenjuje ga sin Juraj na njegovim političkim i društvenim položajima. Vrlo komunikativan, svestran i

²⁹ Početkom 1940. kotarski školski nadzornik Roko Tomašić premješta se za učitelja u kotar Konjic, Ante Sladović u Komižu, Petar Stipković, upravitelj muške Osnovne škole u Veloj Luci, u Ogorje, okolica Muća. Upraviteljica ženske osnovne škole Anka Žuvela Lešić premještena je u Blato, a potom u Babinu, što je bio zaista kažnjenički put.

³⁰ Tonko Tabain je zbog toga, kako sam navodi, napustio sokolske redove u toku rata.

³¹ U vrijeme I. svjetskog rata član je Jugoslavenskog odbora u Trstu, koji radi na stvaranju jugoslavenske države. Svršetkom rata odlazi u Zagreb gdje postaje član masonske lože, što će mu omogućiti strelovit politički uspon, naročito onda kada se seli u Beograd. Čak su postojale naznake da mu je kralj jednom namjeravao dati mandat za sastav vlade. Svojim je utjecajem potpomogao brojne akcije na rodnom otoku. Anglofil, rojalist i jugonacionalist po uvjerenju Goran Kalogjera, na temelju pričanja Tomašićeve kćerke Savke Tomašić-Mijatov, uz ogradu zaključuje kako se ipak nije radilo o velikosrpstvu (Goran KALOGJERA, *Privjenci Smokvice, Korčula koje više nema*, Rijeka, 2005., str. 194–195). Ipak, Zoran NENEZIĆ u svojem djelu, *Masoni u Jugoslaviji (1764–1980)*, Beograd, 1980., str. 512, navodi kako će Tomašić nakon završetka II. svjetskog rata postati čelnik srpsko orijentirane slobodnozidarske lože u Beogradu.

agilan, dr. Juraj Arnerić bio je jedan od onih koji je shvaćao demokraciju na “atenski način” (demokracija za povlaštene).³² O sebi piše: “*Do 1927 uz Svetozara Pribičevića. Uz sokolstvo organizirao Orjuna, Jugoslavensku maticu, brinuo se za dobrovoljce iz općine (misli na 27 solunskih dobrovoljaca – op.a.), bavio se pošumljavanjem i turizmom itd. (...) Uopće živući na otoku prema Italiji, jedinstvo i bratstvo shvaćao kao snagu koja nas štiti i zato se vezao uz Srbe, Beograd i dinastiju*”.³³ Godine 1932. zajedno s nekolicinom stričeva i rođaka, iz ideoloških razloga mijenja prezime u Arnerić. Svoju političku angažiranost usmjerava isključivo na rodni kraj.

Jedan od onih koji je ostvarivao ambicije izvan otoka, bio je dr. *Joakim Kunjašić*. Zauzimao je najviše političke funkcije na otoku i preko njih tražio svoje mjesto u instancama oblasti, banovine i države. Sudeći po literaturi, rijetko boravi u rodnom Blatu, iako je 32 godine bio njegovim načelnikom. F. Oreb ga opisuje kao “*spretnog, vještog i lukavog političara*”.³⁴ Za vrijeme Austro-Ugarske pobornik je politike “novog kursa” te, slično Arneriju, slobodno izražava svoje jugoslavenske osjećaje. Jugoslavenska ideja na taj je način prisutna i prilično raširena na otoku posljednjih desetljeća Austro-Ugarske monarhije. U Kraljevini Jugoslaviji Kunjašić je poklonik velikosrpskog režima, jugounitarist i monarhist. Po odlasku Talijana s Korčule 1921., dokad se sklanjao u Splitu, priključuje se Demokratskoj stranci, da bi ubrzo prešao u Radikalnu stranku čijim čelnikom ostaje sve do uvođenja diktature. Po diktaturi postaje i formalni šef jugonacionalista na otoku. Zbog dobrih veza i potpore svoje stranke više puta postaje poslanikom u Narodnoj skupštini, a njegove izborne malverzacije nisu nikada sankcionirane. Upravo su te izborne *igre* postale najprepoznatljivijim dijelom njegova političkog djelovanja. Kao veleposjednik, davajući zemlju u zakup blatskim težacima, gospodarski je učinio ovisnim brojne obitelji. Ipak, za njegova načelništva Blato postaje jaka intelektualna sredina na otoku i ostvaruje niz vrijednih infrastrukturnih investicija. Bio je osoba koja je žudjela za položajima i lovorikama, ali i političar od kova koji je znao ispravno ocijeniti situaciju i maknuti se s “prejakog svjetla” u pravi tren.

3. AKTIVNOST ZA VRIJEME TALIJANSKE ANEKSIJE 1941.–1943.

Munjeviti vojni krah Kraljevine Jugoslavije izazvao je nesigurnost i strah. Većina se otočana povukla, izabravši ulogu pasivnih promatrača u događajima koji će slijediti. Među njima su bili i jugonacionalisti. Poslije kratkog sloma Jugoslavije organizacija jugonacionalista je bila u rasulu. Ovakav kraj njihove države doživjeli su kao strašan udarac. Vojska, u koju su polagali najveće nade, srušila se poput kule od karata. Jedino što im je preostalo, bilo je povući se daleko od javnosti i čekati razvoj događaja.

³² Tako je poznato da je za vrijeme svoje advokatske prakse “vježbao” takvu demokraciju na neukim težacima.

³³ Z. LETICA, Grad Korčula od 1900. do 1941., *Zbornik Sjećanja...* 1990., str. 225, 226.

³⁴ F. OREB, Izbori za Carevinsko vijeće 1907. te za Dalmatinski sabor 1908. i uloga Joakima Kunjašića, *Blatski ljetopis*, br. 3, 2002., str. 155.

23. 4. 1941. na tlo Korčule su stupili prvi talijanski vojnici po prethodnom dogovoru Pavelića i Mussolinija, prema kojem je ovaj otok anektiran Kraljevini Italiji.³⁵ To će biti potvrđeno 18. svibnja u Rimu ugovorom o granicama između NDH i Italije. Talijanske su vlasti odmah preko civilnih potkomesarijata zabranili svaku aktivnost nacionalističkih udruženja, pa tako i jugonacionalističkih, no, upravo su ovakvi događaji prouzročili njihovo polagano buđenje.

U prvom trenutku su reagirali jugonacionalistički orijentirani omladinci. U Blatu se nekoliko mladih sokolaša povlači u zapuštene kuće krijući se od Talijana. U Korčuli se intenzivno sluša Radio London, a od vijesti BBC-a se sastavljaju kratki pregledi pod naslovom “Doglasnik” i uz važne napomene: “Pročitaj!”, “Pruži dalje!”, “Ispričaj samo najpovjerljivijima!”.³⁶ BBC je pozivao, u ime izbjegličke vlade, na motrenje i čekanje, na politiku neupuštanja u akcije protiv okupatora. U svibnju 1941. se je održao sastanak omladinaca u Korčuli, kojem su prisustvovali i bivši jugoslavenski podoficiri³⁷. Podoficir Matijaca je sazvao ovaj sastanak na svoju ruku, a glavna nakana mu je bila spremno i organizirano dočekati talijansko djelovanje. Dogovoreno je da se odmah započne s nabavom oružja.³⁸ U Veloj Luci se primjećuje povremeno okupljanje u kući Petra Marinovića Vuka, gdje se sklonio i jedan poručnik bivše jugoslavenske vojske (slovenske nacionalnosti, po imenu Riko). Svjedok zbivanja u ovoj kući prisjeća se oružja u kući i Vukova naloga da o svemu što vidi i čuje ne smije nikome ni riječi kazati (L. D.).

Na godišnjicu Ujedinjenja, 1. 12. 1941. u blatskoj gostionici Roma grupa nacionalista proslavljala je svoj praznik repertoarom “slavenskih narodnih pjesama”. Talijanske vlasti su zaključile da je realna “pretpostavka o ranijem dogovoru”. No, “*nije se moglo ustanoviti, na osnovi nekih glasina koje su kružile mjestom, da li je bivši poslanik Kunjašić* (prema čl. 164 javne sigurnosti ne smije dolaziti u Blato bez prethodnog odobrenja mjesne Kvesture – op.a.) *imao kakvu odgovornost u spomenutom događaju*”.³⁹ Starost izgrednika varirala je od 17-godišnjaka do 46-godišnjaka; starija

³⁵ Juraj Amerić se jednom prilikom, za vrijeme govora Mike Tripala u V. Luci burne 1971. pohvalio da je upravo zahvaljujući njegovoj intervenciji došla talijanska vojska na Korčulu. Naime, vidjevši da se “ustaški koljači” s Pelješca spremaju zauzeti otok, urgira kod svog prijatelja guvernera Dalmacije Giuseppea Bastianinija da intervencijom kod Mussolinija dovede talijanske snage na ovaj otok. (M. K.) Lako je moguće u ovome iščitati tek preuveličavanje vlastite uloge u ratnim zbivanjima.

³⁶ Z. LETICA, Pod drugom talijanskom okupacijom, *Zbornik Sjećanja...*, str. 371, 372.

³⁷ Podoficiri: Frane Matijaca, Jerko Lovrić, Branko Joković, Dušan Belić Puša; omladinci: Zdravko Stanić, Nikša Lozica, Niko Sessa, Pero Tedeschi i Jere Jadrić.

³⁸ Oružje se je nabavljalo preko dvojice istrijanskih mornara koji su služili na brodovima talijanske mornarice, tj. ribarskim kočama preuređenima za tu prigodu. Talijanske ručne bombe, pištolje i municiju su kupovali od sredstava koje su im davali Pero Tedeschi, Zdravko Stanić i Juraj Amerić. Za sakrivanje ovog oružja odabrali su korčulansku katedralu.

³⁹ Bili su prisutni: Josip Suličić, Mirko Sardelić, Frano Petković Kovač, Marko Marković, Dušan Šeparović, Ante Cetinić Pensa, a pjevali su i Ante Protić, Jakov Franulović, Petar Bačić, Rigoberto Suličić, Nedjeljko Damjanović, Frano Žuvela, Aleksandar Marković i Dušan Suličić; Izvještaj prefekture u Splitu 15. 02. 42.

generacija jugonacionalista se sasvim povukla. Vjerojatni cilj je bio pokazati Talijanima da ima ljudi koji se ne mire s aneksijom otoka.

Što radi vodstvo jugonacionalista? Početkom kolovoza 1941. Juraj Arnerić, uz asistenciju vođe račiških sokolaša Joza Botice i podmorničkog podčasnika Jova Silića, organizira prihvatnu podmorničku stanicu na području trokuta Račišće – rt Osinac na Pelješcu – Kneže, što je dogovoreno s engleskim obavještajnim oficirima još u trenutku raspada Jugoslavije.

Arnerić vremenom stvara široku mrežu svojih povjerenika na otoku, od kojih su najvažniji: Josip Bepo Kwokal, trgovac iz Blata, Petar Stipković, učitelj Građanske škole u Veloj Luci, i njegov kolega učitelj Marko Baničević iz Smokvice. On s njima redovito kontaktira, obilazi ih, prenosi im zadatke i informacije s više instance, tj. iz četničkog štaba u Splitu, kamo često odlazi. Petar Stipković je opisao takve susrete u Veloj Luci: *“Poslije vele mise bi izašli šetat na Velu rivu. Bili bi rascjepkani u više grupica, da ne privučemo pažnju, a Arnerić bi išao od jedne do druge grupe, tobože čakulajući, ustvari informirajući i davajući upute”* (Z. M.). Arnerić s povjerenicima komunicira i preko pisama.⁴⁰ Uglavnom, *“svi bi mi sokolaši čuli što nam je to Arnerić poručio”* (T. T.).

No, kako je vrijeme odmicalo, redovi jugonacionalista su se sve više osipali. Komunisti su u svoj pokret otpora privlačili sve više bivših sokolaša, pogotovo onih mlađih, nestrpljivih i nezadovoljnih politikom čekanja kojoj se je priklanjalo njihovo vodstvo. Ipak, najjači su udarac jugonacionalistima zadali talijanske vlasti kad su u studenom i prosincu 1942. internirali sam vrh njihove organizacije. U V. Luci su tako u studenom internirana tri pričuvna časnika bivše jugoslavenske vojske – Petar Stipković, Ivica Padovan i Spasoje Grego, a u Korčuli, u prosincu, i sami vođa – Juraj Arnerić. Rasulo u organizaciji pokušat će zaustaviti Dobroslav Jevđević, četnički vojvoda, svojim posjetom gradu Korčuli na Silvestrovo 1942. Svojim dolaskom označit će novi zamah u jugonacionalističkoj aktivnosti – no, ona će biti kratkog daha.

Zanimljivo je vidjeti kako komunistička izvješća gledaju na aktivnost jugonacionalista. Sastavljani od 1943. otkrivaju aktivnost jugonacionalista poslije interniranja njihova vrha i svjedoče, navodno, o njihovoj pojačanoj aktivnosti. *“Danas su stvorili svoje organizacije i uprave, pa čak i vojničke odrediće (Blato, Velaluka)”*. Optužuje ih se za šurovanje s okupatorom, za organiziranje Dobrovoljne antikomunističke milicije („Milizia volontaria antikomunista“). Jugonacionalisti, navodno, javno pričaju kako će uskoro preuzeti vlast od Talijana, kada ovi napuste otok.

gubernatoru Dalmacije; *Zbornik dokumenata – Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941–1945* (nadalje u tekstu: *ZD-NOB u Dalmaciji*), knj. 2, br. 243, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1982.

⁴⁰ Tako su partizani u studenom 42. među zaplijenjenom poštom iz zaustavljenog otočkog autobusa pronašli “interesantno” Amerićevo pismo upućeno Kwokalu; I. MILAT-ČULE, Prve partizanske grupe i akcije na Korčuli, *Zbornik Korčula u revolucionarnom radničkom pokretu, narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1918–1945* (nadalje u tekstu: *Korčula u revolucionarnom...*), Korčula, 1989., str. 378.

No, “...otvoreno s okupatorskim vojnim formacijama još ne surađuju u pohodima na naše partizane, ali ponekad izražavaju da će početi tražiti i poklati partizane (Blato, Smokvica)”. Na kraju ovog izvješća se ističe da “samo u Blatu četnici ozbiljnije postoje i rade”.⁴¹ U sljedećem izvješću (lipanj, 1943.) zaključuje se da je utjecaj jugonacionalista “dosta jak u Korčuli, Blatu, a nešto slabiji u Smokvici i Velojluci, dok je u ostalim mjestima neznatan”.⁴²

Što se tiče navoda da jugonacionalisti osnivaju svoje “vojne logoriće”, i sam Arnerić u studenom 1942. ističe da Josip Kwokal zajedno s dvojicom, trojicom, ima svoj logor u Blatu, odvojen od partizanskih.⁴³ No, ako je i postojao, zasigurno ga ne bi mogli okvalificirati logorom onakve težine kakvi su to bili partizanski.

Najvažnija aktivnost jugonacionalista odvija se u suradnji i po instrukcijama četničkog štaba u Splitu. Vrhunac te suradnje predstavljat će njihovo sudjelovanje u misiji “Henna”.

3.1. Suradnja s četničkim pokretom

Dr. Juraj Arnerić već u listopadu 1941. u Splitu stupa u kontakt sa starim znancima iz Orjune, Ilijom Trifunovićem-Birčaninom i Jevđevićem. Birčanin je poznati četnički vojvoda još iz balkanskih ratova, predsjednik “Narodne obrane”, dok je Dobroslav Jevđević najistaknutiji predstavnik prijeratne četničke organizacije u BiH. Nastankom Nezavisne Države Hrvatske u Splitu se skupio velik broj srpskih izbjeglica. Stvoren je i “Odbor za pomoć izbjeglicama”, a služio je spašavanju proganjanih Srba s teritorija pod izravnom ustaškom vlašću i kao komunikacijski kanal prema talijanskoj vlasti. U Splitu su Talijani vodili glavnu riječ, iako je bio nominalno u sastavu NDH, tako da su Srbi bili pošteđeni od progona. U istom gradu je bio sabran i velik broj časnika i podčasnika bivše jugoslavenske vojske, prema nekim procjenama i do 400,⁴⁴ a postojala je i velika pokretljivost jugonacionalista. Dolaskom dvojice spomenutih četničkih vojvoda ova pokretljivost poprima više organizacijske oblike. Zadobivaju jak utjecaj u Odboru, koji u dokumentima NOP-a počinju nazivati “Srpski nacionalni komitet”, i još ga više vezuju uz talijansku vojnu vlast. Interes u ovoj suradnji je obostran, pa četnici postaju talijanski saveznici u borbi protiv komunista.

Arnerić je u četnicima Draže Mihailovića vidio osloboditelje Jugoslavije. To je više puta istaknuo u pregovorima s NOP-om pozivajući komuniste da se stave pod Dražinu komandu, pogotovo nakon što je Mihailović od siječnja 1942. imenovan ministrom vojske i zamjenikom vrhovnog zapovjednika vojske, tj. samog kralja, a

⁴¹ Izvještaj kotarskog komiteta KPH Korčula od 06. 05. 1943. okružnom komitetu KPH-a za Južnu Dalmaciju, *ZD-NOB u Dalmaciji*, knj. 6, br. 28.

⁴² Izvještaj okružnog komiteta za Južnu Dalmaciju od 26. 06. 1943. pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju; ISTO, knj. 6, br. 98.

⁴³ Z. LETICA, Misija “Henna”, *Godišnjak grada Korčule*, br. 7, 2002., str. 374.

⁴⁴ Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj 1941–1945*, Zagreb, 1986., str. 64.

njegove četničke jedinice nazvane “jugoslavenskom vojskom u otadžbini”. Arnerić je postao četničkim suradnikom, a preko njega i brojni korčulanski jugonacionalisti.⁴⁵ Je li četnički pokret imao kakvu tradiciju na Korčuli?

Već je Šehić zaključio kako se četnički pokret razvijao, na određen način, i u Orjuni. Sličnost takvih nacionalističkih udruženja bila je očigledna. Pogotovo od diktature, kad se i četničke organizacije okreću ideji “beskompromisnog integralnog jugoslavenstva”, tj. ideji “jugoslavenskog nacionalizma”.⁴⁶ Prije rata u Račišću je djelovala organizirana četnička četa. Imala je svoje odore, zastavu, a često je sudjelovala u sokolskim paradama u Korčuli. Nakon kapitulacije Jugoslavije vođe te čete obraćaju se Arneriću sa željom da se organizira četnički odred na otoku, od čega ih je on odvratio.⁴⁷ Arnerić je čvrsto stajao na pravcu nemiješanja i iščekivanja Mihailovićevo poziva. No, upravo zbog takve politike redovi jugonacionalista, posebno omladinaca su se osipali na račun komunističkog pokreta.

3.1.1. Misija “Henna”⁴⁸

U siječnju 1942. u uvalu Saplunara na jugoistočnom dijelu Mljeta uplovila je engleska podmornica “Thorn” i iskrcala je dva englesko-jugoslavenska obavještajca i njihovu opremu. “Thorn” je trebao prema planu pristati na Korčuli, gdje bi je dočekao Arnerić, no zbog nevremena i straha zapovjednika od mina, plan je promijenjen i ona je pristala na Mljet.⁴⁹ Na Mljetu su se iskricali poručnik Stanislav Rapotec i radiotelegrafist Stevan Jovanović Šinkov. Oni su se trebali prebaciti do Splita ne izazivajući pritom talijansku sumnju. Glavninu opreme su ipak morali ostaviti na Saplunari, a sve ono što je uslijedilo, bilo je praćeno neobjašnjivim nizom nespretnosti i pogrešaka. Rapotec je uspio doći do Splita, gdje je okupio najvažnije četničke i jugonacionalističke vođe. Arnerić je preuzeo zadatak prebacivanja oružja, novca i radio-primopredajnika, zakopanih na Saplunari. Jedan dio je trebalo proslijediti za Split, a manji dio zadržati u Korčuli (revolver, 25% novca i radio-primopredajnik). No, njegova je akcija doživjela potpun neuspjeh. Naime, Mirko Arneri i Jovo Silić su po iskrcavanju na Saplunaru ustvrdili da su rupe ispražnjene i da materijala nema. Birčanin je potom naredio ponavljanje akcije, prema kojoj se Šinkov trebao vratiti na Mljet i pronaći barem dio opreme.⁵⁰ No, akcija se nije ni

⁴⁵ Petar Stipković je nakon rata izjavljivao kako je bio organizirani četnik, a kao istaknutiji dobio je na dar gusle s izrezbarenom dinastijom Karađorđevića (Z. M.).

⁴⁶ F. JELIĆ-BUTIĆ, 1986., str. 12.

⁴⁷ Z. LETICA, Pod drugom talijanskom okupacijom, *Zbornik Sjećanja...* str. 408.

⁴⁸ Vidi: Z. LETICA, Misija “Henna”, *Godišnjak grada Korčule*, br. 7, 2002.

⁴⁹ Prema drugoj verziji podmornica je ipak došla do Korčule, i to u smokvišku valu Brnu. Tamo je čekao u brodu Ivan Tomašić, inače nećak dr. Ljubomira Tomašića, po instrukcijama Jurja Arnerića. No, na svjetlosne signale s podmornice nije odgovorio – prepao se. Utrnuo je svoju svjetiljku, a Arneriću je to prešutio – rekao mu je da nikakva podmornica nije dolazila. (M. K.)

⁵⁰ Arnerić je pri tom Šinkovu dao za put popis povjerljivih ljudi na Korčuli kod kojih se je mogao skloniti. Veze su bile: Nikola Tabain Šantić u V. Luci, neidentificirane osobe u Blatu i Smokvici, Jakov Skokandić u Žrnovu te Jovo Silić i Jozo Botica u Račišću, koji su ga i trebali prebaciti na Mljet.

sprovela jer je talijanska vojska već bila u posjedu spomenute opreme. Kako Šinkov u svom izvješću Jevđeviću tvrdi, tražio je od Amerića da mu opremi desetak naoružanih ljudi – “... *hvalio se kako ima dosta spremnih i naoružanih omladinaca*” – kako bi napao policijsku stanicu u Korčuli i oduzeo aparate koji su bili na putu za Split. No, Arnerić je to odbio “*izgovarajući se da nacionalistička organizacija nije za prolevanje krvi*”.⁵¹

Akcija je ovime bila neslavno okončana. Fašistički prijeki sud u listopadu 1942. donosi smrtnu presudu Rapotecu i Šinkovu. No, one neće biti izvršene jer su bili nedostupni.⁵² Očigledno je da su Englezi ovom misijom htjeli ispitati teren u Jugoslaviji – snagu NOP-a, držanje građanskih političara i četničkog pokreta – sa svrhom sastavljanja “proengleskog fronta” za svoje eventualno iskrcavanje na istočnoj jadranskoj obali. Italija je postajala sve zrelija za pad, a punktovi u Korčuli i Splitu su trebali pripomoći engleskom iskrcavanju.

Nakon neuspješne “Henne” pokrenula se inicijativa za novu akciju pod kodnim imenom “Anica”. I u ovoj akciji su korčulanski jugonacionalisti trebali odigrati važnu ulogu. U kolovožu 1942. na zapadnom rtu Pavja luke organizirana je “prihvatna podmornička stanica”. Četnički štab u Splitu potom šalje poruku o organiziranju postaje izbjegličkoj vladi u Londonu. Svakog prvog, petog, desetog, petnaestog, dvadesetog i dvadesetpetog u mjesecu čekalo se podmornicu u Pavja luci, sve dok krajem rujna valovima Radio Londona nije stigla poruka: “Anica putuje na zapad. Povratak će obavijestiti”.⁵³ I ovdje se radilo o tajnoj misiji engleske podmornice koja je, vjerojatno, za cilj imala ispraviti propuste svoje prethodnice.

3.1.2. Hlađenje odnosa s četničkim štabom u Splitu

Već u veljači 1942. dr. Juraj Arnerić izražava svoje nezadovoljstvo organiziranošću “Jugoslavena u Splitu”. “*Ako iz Moskve ili Londona krene poziv na ustanak*”, mišljenja je da bi oni bili “*u tom pogledu potpuno nespremni*”.⁵⁴ U skladu sa

⁵¹ Z. LETICA, 2002., str. 366, 367.

⁵² Rapotec je u Jugoslaviji prikupljao podatke u kontaktima s čelnicima građanskih stranaka. Sastao se i s nadbiskupom Stepincem, kao i s vođom slovenskih četnika, majorom Karlom Novakom. U Beogradu je Žarku Todoroviću dao upute i šifru za uspostavljanje radio-veze Mihailovića sa Zapovjedništvom jugoslavenskih jedinica u Kairu. U srpnju preko Bugarske i Istanbula odlazi u Kairo. Na svom je zadatku prikupio mnoštvo informacija o četničkom pokretu, građanskim strankama i snazi NOP-a. Za neuspjeh u uspostavljanju radio-punktova u Korčuli i Splitu najviše je okrivio dr. Amerića. Stevo Janković Šinkov provodi neko vrijeme u Dinarskoj četničkoj diviziji da bi poslije postao radiotelegrafist u Mihailovićevu stožeru. U siječnju 1943. podnio je opsežno izvješće vojvodi Jevđeviću u Dubrovniku, gdje kao glavnog krivca za neuspjeh misije također označava Arnerića.

⁵³ Ivan Šegedin Prdvić (težak) i Ante Šale (brodograditeljski radnik), oba iz Žrnova, čekali su podmornicu u Pavja Luci, dok je Mirko Amerić svake večeri, mjesec i pol dana slušao Radio London radi šifriranih poruka; Z. LETICA, 2002., str. 372.

⁵⁴ U krugu četničkog štaba u Splitu nalazio se i obavještajac NOP-a, koji je redovito izvješćivao o njihovom radu i planovima, a potpisivao se pseudonimom “Karlo”. Sačuvana su četiri njegova izvješća. U onom od 20. 2. 1942. prepričava svoj razgovor s Amerićem; *ZD-NOB u Dalmaciji*, knj. 2, br. 28.

svojim osobnim animozitetom prema Talijanima bio je izuzetno nezadovoljan četničkom suradnjom s talijanskim okupatorom.⁵⁵

U kolovozu 1942. Birčanin iznosi dr. Arneriću zamisao da osnuje četnički odred Hrvata i da njemu povjeri “pomorski odredski komandantski položaj od Makarske do Boke s otocima”. Rekrutiralo bi se na području Šibenika, Kaštela, Splita i Korčule, a oformio bi se jedan ili dva bataljuna četnika-Hrvata od 400–500 boraca.⁵⁶ Osnivanjem ovog odreda nastojalo se srpski četnički pokret preobraziti u općejugoslavenski: “*Ti Hrvati će omogućiti ono što i vrhovni (Birčanin – op. a.) želi, da se pred ojagjenim srpskim ekstremistima brani teza unitarizma za dalju budućnost, a zajednica za doba odmah po ratu*”. Vodeći korčulanski jugonacionalist je i obećao “*u roku (60 dana) sabrati imena 30–35 boraca za jugoslavensku misao s otoka K.*”. U svojim zapisima ovoj rečenici nadodaje: “*Teška odluka i zadatak*”.⁵⁷ Po povratku na Korčulu o tome raspravlja s Kwokalom i Stipkovićem. No, konačnu odluku odgađaju.

Arnerić nije nikako mogao skupiti toliki broj omladinaca, to je apsurdna i neozbiljna priča. Radi se o vremenu kada je većina jugonacionalističkih omladinaca napustila Arnerića, a jedan od posljednjih “mohikanaca” bio je njihov organizator Zdravko Stanić (Z. L.).

Prijelomni trenutak, koji je ohladio odnose Arnerića i četničkog štaba, dogodio se, prema Arneriću, nakon četničkih razbojstava u zaleđu Biokova koncem kolovoza 1942. “*Na prve vijesti pišem protest u Split i povlačim dato obećanje (o regrutiranju Korčulana u četničke odrede – op. a.)*”. Nakon novih četničkih razbojstava u Gatima kod Omiša, Arnerić poručuje: “*Odlučno javljam da nitko sa otoka neće u četnike, jer ja neću da snosim odgovornost, a kada se budu zajedno počeli boriti protiv Italijana da ćemo vidjeti i sve će samo onda ići*”.⁵⁸ U studenom se je u Blatu sastao s Kwokalom i zajedno zaključuju da definitivno odustaju od regrutacije jugonacionalista u četničke redove. Kasnije će iz četničkog štaba optužiti jugonacionaliste da su namjerno dezavuirali projekt stvaranja odreda četnika-Hrvata te da su svu sokolsku omladinu otpremili u partizane.⁵⁹

Arnerić spominje da ga je Birčanin prije svoje smrti nagovarao da otiđe u Dražin štab i postane Dražin politički savjetnik. To bi, stoga jer je on Hrvat, imalo posebnu težinu. Upravo je protiv Birčanina i njegova rada u Splitu Arnerić s još nekolicinom istaknutih splitskih jugonacionalista sastavio pismo Mihailoviću.⁶⁰

⁵⁵ “Nažalost teško, vrlo teško shvatiti ovo *mudro držanje* četnika koje nije u detaljima mudro i disciplinovano vogojeno” (Z. LETICA, Pod drugom talijanskom okupacijom, *Sjećanja...* 1990., str. 410).

⁵⁶ To se zaključilo na sastanku Birčanina i Mihailovića u srpnju 1942. u Avtovcu; Z. LETICA, 2002., str. 373.

⁵⁷ Z. LETICA, 2002., str. 373.

⁵⁸ Z. LETICA, 2002., str. 374.

⁵⁹ Izvještaj Đure Vilovića, bliskog Birčaninovog suradnika, Draži Mihailoviću; *ZD-NOB u Dalmaciji*, knj. 5, br. 341.

⁶⁰ O sadržaju pisma donekle saznajemo iz Jevđevićevog izvješća Mihailoviću, iz studenog 1942. Jevđević spominje to pismo u kojem njegovi autori izražavaju nezadovoljstvo radom vojvode Birčanina. On tu nevinno ističe kako nije u tom smislu ništa poduzeo jer vojvodu poštuje, “... a on nije kriv da ga je teška

Sredinom prosinca 1942., na povratku iz Splita u Korčulu, u trenutku silaska s parobroda, talijanski karabinjeri Jurja Arnerića sprovode u policijsku stanicu. Prilikom uhićenja kod njega pronalaze četničke letke, namijenjene raspačavanju po otoku. Gotovo se čini da su Talijani bili neprekidno u tijeku ove priče, što s obzirom na dobru suradnju četničkog štaba s talijanskom komandom, nije ni nezamislivo. Kad je postao nepouzdana karika u lancu, biva žrtvovan. No, što rade četnički propagandni letci kod Arnerića, kad je on, prema svojem iskazu, raskrstio s četničkim pokretom? Zašto on i dalje odlazi k Birčaninu, iako vidi da ovaj ne može i ne želi zaustaviti pokolje? Arnerić, očito, nije potpuno raskrstio s četničkim pokretom. Odredi četnika-Hrvata bili su složena i riskantna stvar, a on je igrao, isključivo, na sigurno. To smo vidjeli i kod “Henne” – nikad ne dovoditi u pogibelj svoje ljude. “Nacionalistička organizacija nije za prolevanje krvi!”. Da su vanjske prilike bile povoljne i da je Engleska planirala iskrcavanje u bliskom razdoblju, možda bi i ozbiljnije razmišljao o oružanim odredima. Podatak koji sve govori jest činjenica da iz sudskog zatvora u Hercegovom u prosincu 1942. piše Mihailoviću da se pobrine i preuzme planove minskih polja u Jadranu, koji su se zagubili uslijed Jevđevićevog nemara. Arnerić je za Jevđevićev propust saznao upravo prije svoga uhićenja, ali on i tada strepi da se planova ne dohvati netko drugi. Gdje je tu raskid sa četničkim pokretom?

Uhićenjem Arnerića jugonacionalistička organizacija na Korčuli pretrpjela je najteži mogući udarac. Sve su se aktivnosti jugonacionalista vrtjele oko njega; on je okupljao, izrađivao planove za akcije, održavao kontakt sa četničkim štabom. Četnički pokret je dobro znao koliko je izgubio Arnerićevim uhićenjem. Stoga, razlog Jevđevićeva posjeta Korčuli, na samom koncu 1942., možemo potražiti u pokušaju oživljavanja aktivnosti jugonacionalista. Nakon ovog posjeta omladinska četnička organizacija iz Splita – “Ravnogorska omladina”, započinje vršiti utjecaj u Korčuli.⁶¹ No, ubrzo će aktivisti NOP-a razbiti njihovu propagandu i privući zavrbovane partizanskim postrojbama.

Upravo će u siječnju 1943. biti zapečaćena sudbina četničkog pokreta. Naime, zaključcima savezničke konferencije u Casablanci odbačena je mogućnost invazije savezničkih snaga na Balkan kao po mnogočemu nepovoljnog izbora. A Draža Mihailović je svoju taktiku zasnivao upravo na toj invaziji i do kraja rata ostao njen zarobljenik.

bolest onesposobila za uspješan rad”. No, ne spominje kako je upravo on s nekolicinom svojih suradnika iskoristio Birčaninovu bolest, kako bi zauzeo njegove pozicije; Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića 1941–1942, *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom 14, knj. 1, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1972., br. 199.

⁶¹ Tonko Gjurgjević okuplja 7, 8 mladih sokolaša – gotovo dječaka, starih od 13 do 15 godina, koji su htjeli “nešto činiti” protiv Talijana. Ovaj podatak o njihovim godinama govori nam na što je spala jugonacionalistička “organizacija”. Jurica Carić im šalje iz Splita četnički materijal koji se proučava u kući Maksa Jokovića. Na konferenciji četničke omladine Dalmacije 26. 01. 1943. sudjelovat će i dva delegata s Korčule.

4. ODNOSI JUGONACIONALISTA I TALIJANSKE VLASTI

Stupivši na tlo Korčule, Talijani su proglasili opsadno stanje i zatražili predaju oružja i prijavak svih vojnika jugoslavenske vojske. Od Seljačke zaštite su dobili glavninu prikupljenog oružja, a uvidom u predane arhive sreskog načelnništva, pojedinih općina i žandarmerija, stekli su pregled političkog raspoloženja pojedinaca na otoku. Trebali su biti oduzeti svi radioaparati, uklonjeni svi nepoćudni općinski službenici. Naredbom guvernera G. Bastianinija zabranjuje se rad političkim strankama koje ionako u tom vremenu nisu funkcionirale, a raspuštaju se i preostale udruge. U početku se talijanska vlast i vojnici uljuđeno ophode s otočkim stanovništvom. Predstavljaju se kao “dobri okupatori”, a sve s ciljem održavanja reda i poslušnosti svojih podanika. U razgovorima sa svjedocima tih vremena često se moglo čuti: “*bilo nam je dobro pod Talijanima, svo zlo je došlo s partizanskim sabotazama*”. Prvih mjeseci talijanskoj vlasti sve ide za rukom, na otoku vlada “apsolutni mir”.

Prvi izgred jugonacionalista s kojim su se suočili Talijani bila je proslava Ujedinjenja Jugoslavije 1941. u blatskoj gostionici “Roma”. U zaključku istrage predlaže se da se jedan od izgrednika, Aleksandar Marković, bivši jugoslavenski financ, s obzirom na srpsku nacionalnost i nezaposleno stanje, protjera iz Kraljevine Italije. Kako slavlje u gostionici nije imalo svoj produžetak u uličnim neredima, predložilo se guverneru da se izgrednike pusti na uvjetnu slobodu, budući da su već proveli 15 dana u zatvoru. No jedna stvar u izvješću prefektura golica. Istaknute jugonacionaliste Josipa Suličića i Mirka Sardelića označavaju kao pripadnike Socijalističke partije!⁶² Čini se da su Talijani povremeno teško lučili jugonacionaliste i komuniste. I u nizu sljedećih situacija talijanska vlast pokazuje nepoznavanje razlike između njih. Kad su se u Blatu prvi put pojavili projugoslavenski i prototalijanski letci i parole na javnim mjestima (što su izveli skojevci), Talijani su uhitili neke jugonacionaliste. Nakon niza akcija NOP-a por. Roncoroni početkom rujna 1942. imenuje taoce za grad Korčulu, Žrnovo i Račišće. Sastav talaca, a to su uglavnom bile istaknute pristaše bivših građanskih stranaka, pokazuje kao da Talijani ne znaju tko stvarno stoji iza pokreta otpora.

S druge strane, katkad se čini da su Talijani itekako upućeni u pravo stanje stvari. U kolovozu 1942. talijanske vlasti u Blatu kontaktiraju s glavnim predstavnicima HSS-a i jugonacionalista. Oni ih tada upozoravaju na zajedničku opasnost od komunista i “potrebu za mirom njihovih obitelji”.⁶³ Ovaj poziv na suradnju i ujedno prijetnja mogao je komunistima poslužiti kao temelj njihovim optužbama o suradnji jugonacionalista s talijanskom vlašću.

⁶² ZD-NOB u Dalmaciji, knj. 2, br. 243.

⁶³ Iz pisma od 22. 8. 1942. šefa vojnog kabineta guvernerata za Dalmaciju pukovnik Eugenia Morra najvišim zapovjedništvima vojske, mornarice i policije u Dalmaciji (ovu im je informaciju pružio glavni talijanski izvor iz Blata – Pietro Smerchinich); Z. LETICA, Pod drugom talijanskom okupacijom, *Zbornik Sjećanja...* str. 387.

Uz prijeratne arhive i korčulanske optante (korčulanski Talijani koji su nakon I. svjetskog rata mogli uzeti i talijansko državljanstvo) glavni talijanski izvor informacija bili su brojni špijuni i otočani koji su se otvoreno svrstali u njihove redove. Među njima je bilo i nekih prijeratnih jugonacionalista, no radilo se tek o pojedincima, što je irelevantno za ovu priču.

Teško je zaključiti zašto se Talijani katkad ponašaju kao da ne znaju tko rukovodi pokretom otpora? Sudeći prema nekim svjedočenjima, mogući odgovor možemo pronaći u špijunskim zakulisnim radnjama komunističkog pokreta. “Otkucavanjem” tobožnjih suradnika pokreta otpora rješavali bi se nepoćudnih ljudi. S druge strane postoji teza da su Talijani bili uvjereni da iza pokreta otpora mora stajati inteligencija. Vjerojatno su Talijani ipak dobro znali tko rukovodi pokretom otpora, ali do vrha Partije nisu mogli jer je bio u ilegali. Zato su internirali dostupne – najistaknutije javne ličnosti. Pritom su računali da će se jugonacionalisti okrenuti protiv NOP-a i započeti suradnju s njima. No, to se ipak nije dogodilo.

Kroz dokumente i sjećanja komunista provlači se teška optužba na račun blatskih jugonacionalista – suradnja s talijanskim okupatorom. Jedini opipljivi dokaz u prilog toj tezi bio bi događaj u studenom 1942., kad su se trebale sastati delegacije Korčulanskog partizanskog odreda i blatskih jugonacionalista u kući jednoga od njih. I prije samog početka sastanka partizansku su delegaciju u susjednoj kući opkolile talijanske jedinice. Pri pokušaju bijega iz opkoljene kuće smrtno je pogođen Franko Žuvela-Panceta. Ivan Jeričević-Ćompo optužuje jugonacionaliste da su dojavili Talijanima za sastanak.⁶⁴ No, samo 15 dana nakon tog događaja predstavnici građanskih stranaka, među njima i jugonacionalisti, primljeni su u partizanskom logoru Hotini na nove pregovore. Ova delegacija ostaje u Hotini sve do 3. 12. 1942., kada su pregovori zaključeni neuspjehom jer se “jugonacionalisti ne žele odreći Draže”.⁶⁵ Svjedok tog sastanka (A. S.) prisjeća se da su jugonacionalisti tada bili pristali na zajedničke oružane postrojbe, ali pod uvjetom pariteta u broju ljudstva i odlučivanju (radilo se o slanju zajedničkih oružanih postrojbi na kopno). Komunisti se nisu namjeravali odreći svojeg liderstva u pokretu otpora, no nisu odmah prekinuli pregovore jer se čekalo rezultat prve velike oružane akcije partizana na Gradini, između Smokvice i Blata. Kad su stigle prve vijesti o uspjehu, vodeći korčulanski komunist Marin Cetinić okončao je pregovore – sad im više nitko nije bio potreban. Pokazali su da mogu sami protiv okupatora.

Jedna od ozbiljnijih optužbi na račun jugonacionalista bilo je i sudjelovanje u Antikomunističkoj miliciji, pod paskom Talijana. “*Od tajnih večera i razgovora sa okupatorom, sada već otvoreno s njim šecu i dogovaraju se. U Blatu već pucaju iz revolvera da pokažu otvoreno svoju rabotu s okupatorom. Nadalje izgleda da isti ljudi organiziraju i četničke organizacije i okupatorske fašiste, miliciju volontariu*

⁶⁴ Ivan JERIČEVIĆ-ĆOMPO, Građanske stranke na Korčuli između dva svjetska rata i držanje njihovih prvaka u toku NOB-a, *Korčula u revolucionarnom...* 1990., str. 213.

⁶⁵ I. MILAT-ČULE, Prve partizanske grupe i akcije na Korčuli, *Korčula u revolucionarnom...* 1989., str. 379.

antikomunista i GILL (Omladinska fašistička organizacija – op. a.) (...) *Oni služe okupatoru kao špijuni, potkazači i širitelji lažnih i alarmantnih vijesti*”.⁶⁶ Izuzev nekih pojedinaca, mora se ustvrditi kako nema relevantnih dokaza koji bi potvrdili da je istinita NOP-ova konstrukcija prema kojoj “*Iz redova tih elemenata* (jugonacionalista – op. a.) *okupator organizuje Fašciju, Milizija Volontare komunista, Gill u Blatu, Smokvici, Korčuli i Velojuci*”.⁶⁷ Političke neistomišljenike se moralo diskvalificirati da se ne dopusti ni najmanja mogućnost njihove političke revitalizacije u narodu. Jer kao što će jedan istaknuti antifašist onog vremena istaknuti; “*Na otoku nije bilo mjesta za drugi pokret!*” (F. M.). I na primjeru dr. Jurja Arnerića je vidljivo da se protivio bilo kakvoj suradnji s Talijanima (antitalijansko raspoloženje u njegovoj porodici datira još od narodnog preporoda sredinom 19. st.). Korčulanski jugonacionalisti nisu surađivali s talijanskim okupatorom. Slijedila se politika nesukobljavnja i pasivnosti na koju je pozivala izbjeglička vlada.

5. JUGONACIONALISTI I NARODNOOSLOBODILAČKI POKRET (SURADNJA I KONFRONTACIJA)

5.1. Razdoblje talijanske aneksije

U srpnju 1941. prve grupe partizana odlaze u ilegalu. U prvom razdoblju ustanka na otoku ne izvode se nikakve sabotaze. Jedina aktivnost partizana očituje se u ispisivanju antitalijanskih parola. Rukovodstvo partije na čelu s Matom Gavranićem Jakasom biva okvalificirano kao “oportunističko” jer se zalagalo za pravac pasivnog otpora na otoku. Smjenom vodstva u srpnju 1942., kada je za sekretara postavljen Marin Cetinić, komunisti započinju s oružanim akcijama. Najveća takva akcija dogodit će se 3. 12. 1942. na Gradini.

Ubrzo nakon uspostavljanja talijanske vlasti na otoku komunisti zaključuju da je jedan od zadataka raskrinkavanje bivših političkih vođa.⁶⁸ No istovremeno se razmišlja i o suradnji s tim istim vođama. Krajem kolovoza 1941. komunisti određuju posebnu delegaciju za pregovore s istaknutim građanskim političarima.⁶⁹ Razgovarali su sa HSS-ovcima i jugonacionalistima, od kojih su bili kontaktirani Ivica Padovan iz Vele Luke, Josip Kwokal i Mirko Sardelić Fire iz Blata, te Juraj Arnerić iz Korčule. U razgovorima su predstavnici Partije naglašavali da je pravi put do nacionalnog oslobođenja zajednička

⁶⁶ Izvještaj Kotarskog komiteta KPH Korčula od 06. 05. 1943. okružnom komitetu za Južnu Dalmaciju NOB u Dalmaciji, *ZD-NOB u Dalmaciji*, knj. 6, br. 28.

⁶⁷ ISTO.

⁶⁸ Sastanak Kotarskog komiteta KPH za Korčulu u Blatu 28. 4. 1941; Petar FRANULović, *Kronologija narodnooslobodilačke borbe i narodnooslobodilačkog pokreta u općini Korčula, Korčulanski zbornik*, I, 1980., str. 244.

⁶⁹ Određeni su: Mate Gavranić-Jakas, Celestin Sardelić, Ante Marinović-Rovinjez, Marin Cetinić, svi iz Blata, Bore Marinović i Nikola Ivanović iz Vele Luke te Frane Jeričević-Cive iz Žrnova.

borba svih rodoljuba protiv okupatora, na osnovi platforme Jedinственe narodnooslobodilačke fronte.⁷⁰ U tzv. Akcionim odborima JNOF-e sudjelovali su samo komunisti i njihovi simpatizeri, stoga je bazu trebalo proširiti, ali tako da ih oni i nadalje potpuno kontroliraju. Vođa jugonacionalista odbio je ovakav poziv, no ipak nije posve odbacio suradnju s NOP-om – kasnije će se ustanoviti Odbor za suradnju⁷¹. Arnerić od prosinca 1941. čak i pruža stanovitu materijalnu pomoć žrnovskim partizanima (komunisti grada Korčule kasno dobivaju organizacijsku formu!). Ipak, ne prihvaća suradnju s komunistima u okviru JNOF-e. Shvaćajući da je riječ o utapanju u komunističkom okruženju, Arnerić inzistira na posebnom odboru. Pokazat će se da će i taj odbor biti kratkog daha.

Zbrajajući rezultate pregovora s prvacima bivših građanskih stranaka, krajem listopada 1941. Kotarski komitet KPH za Korčulu donosi zaključak da je njihova delegacija napravila dosta napora, ali je druga strana odbila suradnju. Iako je prihvatila dio postavki iz Platforme, nije usvojila najvažniju – općenarodni ustanak. Zauzima se stav da bi svaki pokušaj nastavka pregovora bio jalov.⁷² Zaključili su da će akcija biti uspješnija ako se pristupi običnim članovima njihovih stranaka, i to preko njihovih vršnjaka.⁷³ Ova će akcija biti osobito uspješna kod mladih sokolaša. Sa svrhom okupljanja što više mladih ljudi u pokret otpora početkom 1942. osniva se *Savez mlade generacije*. Upravo je Savez komunističke omladine Jugoslavije dobio zadatak da privuče što više mladih ljudi u okrilje Partije. Mladi sokolaši, osim što su sudjelovali u njihovim akcijama, obavještavali su komuniste o zbivanjima u jugonacionalističkim redovima.

U veljači i ožujku 1942. se nastavljaju pregovori NOP-a s lokalnim vođama bivših građanskih stranaka.⁷⁴ U proljeće iste godine se dva istaknuta jugonacionalistička

⁷⁰ Tu je platformu objavio Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju 20. 08. 1941., kao predložak za pravilnu orijentaciju na terenu. U Platformi stoji: “Kako je narodni neprijatelj jak, a cilj Jedinственe fronte velik, to je potrebno, da bi se cijela borba uskladila i što uspješnije provodila, za cijelu Dalmaciju osnovati u Splitu odbor JNOF-e, a po svim mjestima osnivati mjesne odbore. Ti odbori treba da budu organi cjelokupne narodnooslobodilačke borbe”; Marko ANDRIJIĆ, Proces stvaranja Jedinственe narodnooslobodilačke fronte na otoku Korčuli 1941–1944 godine, *Korčula u revolucionarnom...*, 1989., str. 559.

⁷¹ U ovaj odbor su ušli Frano Radovanović i Ivan Skokandić ispred NOP-a, te Ivan Šegedin Prdvić i Ante Šale ispred jugonacionalista.

⁷² M. ANDRIJIĆ, n. dj., 1989., str. 559.

⁷³ Koncem 1941. u Korčulu dolazi Marin Cetinić po zadatku Kotarskog komiteta KPH održati sastanak s istaknutijim (ne čelnim!) aktivistima građanskih stranaka, s ciljem njihova uključivanja u JNOF-u. Cetinićev poziv na suradnju su, navodno, “dobro primili” (Z. LETICA, Pod drugom talijanskom okupacijom, *Zbornik Sjećanja...* 1990., str. 374). U V. Luci se u to vrijeme stvara omladinski antifašistički odbor koji čine tri člana Mjesnog komiteta i četiri najistaknutija jugonacionalistička omladinca.

⁷⁴ Tugomir Matić, vodeći račiški komunist, vodi pregovore s Jozom Boticom, bivšim vođom sokolaša u Račišću. Njih dvojica održavaju kontakte od kapitulacije Jugoslavije, a sada mu Matić nudi zajedničko djelovanje. Botica prihvaća, ali pod uvjetom da on bude na čelu te organizacije u Račišću. O razgovoru je obaviješten Kotarski komitet koji još jednom upozorava na mogućnost skretanja u četničkom pravcu (A.

omladinca iz Korčule, Poldi Andreis i Jerko Lovrić pridružuju SMG-u i skojevcima, odaju skrovišta oružja po crkvama, koje je bila skupila jugonacionalistička omladina. No, važno je napomenuti da oni i dalje održavaju kontakt s Arnerićem (Lovrić ga izvješćuje o svojim partijskim zadacima). Osim oružja, Partija na sličan način dolazi i do radioaparata koji su skrivali jugonacionalisti. U V. Luci mlade sokolaše Partija okuplja preko svojih operativaca⁷⁵ koji ih organiziraju. Neki od njih će s prvim partizanima prijeći na kopno u borbu, a drugi će sudjelovati u oružanim akcijama na otoku (O.M.). Važan adut kojim skojevci pristupaju jugonacionalističkoj omladini jest razotkrivanje četničke uloge u pokretu otpora na prostoru Jugoslavije. U Smokvici i V. Luci osnivaju se i odbori JNOF-e krajem 1942., u koje ulaze i neki jugonacionalisti.⁷⁶

Rukovodstvo Komunističke partije osjetilo je da se Arnerić sa svojim bliskim krugom u kolovozu 1942. počeo kolebati u suradnji sa četničkim štabom. Sad mu opet pristupaju i pokušavaju ga pridobiti za suradnju s NOP-om. Zoran Palčok je preuzeo taj zadatak u ime Narodnooslobodilačkog odbora Korčule. Razgovori s Arnerićem su trajali mjesec i pol dana, i to u tri navrata. Arnerić je kazao Palčoku kako je nakon četničkih zločina potražio partizansku vezu kojoj je naveo ime i prezime, kako bi uplatio novčani prilog NOP-u. Njegovi su navodi u Splitu provjereni i pokazali su se istinitima. U listopadu i studenom 1942. stvoren je akcijski plan u kojem je trebala sudjelovati i grupa nacionalista oko Arnerića. Vršene su i pripreme za ulazak predstavnika ove grupe u NOO Korčula. To, ipak, nije išlo tako glatko jer je, kako kaže Palčok, *“trebalo razbiti shvaćanja da u organu narodne vlasti trebaju biti zastupljeni po nekom parlamentarnom proporcionalnom sistemu”*.⁷⁷ Realizaciju je omelo uhićenje Arnerića u prosincu 1942., ali će grupa njegovih suradnika ipak ući u NOO Korčula sljedeće godine.⁷⁸

Brojna uhićenja u studenom i prosincu 1942. zahvatila su jugonacionalistički vrh i tek poneka komunistička imena. *“Pri dopremanju svih nas pohapšenih na Prevlaku, sjećam se da je talijanski general Ambrosio izjavio da je time pohapšeno rukovodstvo partizanskog pokreta na Korčuli, a uglavnom se radilo o bivšim sokolašima”* (T. T.).

Rukovodstvo NOP-a do sredine ljeta 1943. prati navodne lokalne jugonacionaliste koji su surađivali s okupatorom i četnicima te *“poduzima odgovarajuće protumjere”*.⁷⁹ U

LELEKOVIĆ-DREŠA, I. GUGIĆ-KULALO, Račišće u NOB-u, *Zbornik Korčula u revolucionarnom...* 1989., str. 442).

⁷⁵ To su bili Omer Mirošević, Petar Mirošević Snaga i Jerko Mirošević.

⁷⁶ U V. Luci pristupa pomorski kapetan Blagoje Vlašić, a u Smokvici Marko Baničević, Kuzma Salečić i Ante Anušin. Smokvica je u ovom pogledu zanimljiva sredina, jer su bivši sokolaši dospjeli na visoke partijske položaje. Najistaknutiji je primjer, dakako, Bogdan Pecotić, koji će kasnije postati zapovjednik područja Biokova. *“Sokolaši su štitali svoje bivše kolege i podmetali su HSS-ovcima”* (M. K.).

⁷⁷ Zoran PALČOK, Prva faza razvitka narodnooslobodilačke borbe u gradu Korčuli, *Korčulanski zbornik*, I, 1980., str. 147.

⁷⁸ Božo Jeričević (u NOO-u zadužen za obavještajni rad i privlačenje jugonacionalista), Mirko Arneri, Dušan Arneri, Rafo Ivančević i dr.

⁷⁹ Ivan BARČOT, Međuratno socijalno-revolucionarno djelovanje i rukovodeća uloga komunista u NOB-i na području općine Korčula, *Zbornik Korčula u revolucionarnom...*, 1989., str. 49.

partijskom proglasu “*narodu porobljene Korčule*” krajem lipnja 1943. prozivaju se, između ostalih, i oni jugonacionalisti koji nisu pristali surađivati s pokretom. Letak je objavljen povodom masovnih talijanskih egzekucija civila na otoku, što je bio odgovor na partizanska ubojstva talijanskih vojnika. Odbacujući bilo kakvu odgovornost za talijansku odmazdu, istu prebacuje na tobožnje sluge okupatora. “*Ima i onih iz redova četnika sa Kwokalom, Brukom, Jatom, Franetom Kovačem, Dušanom Burčinom, banditima Suležićima, lihvarima Firetovićima /Petrom, Mirkom i Ocem/, prof. Lipanovićem i dr. na čelu*”. Oni, prema komunistima, “*po uputama okupatora siju razdor u narodu i povezani su sa razbojničkim Antikomunističkim bandama*”. Na kraju ovog proglasa stoji da će dan osvete uskoro doći i “*da će svaki onaj, koji je imalo pomagao i šurovao sa okupatorom, a time direktno učestvovao u pokolju i klanju naših milih, biti nemilosrdno kažnjen*”.⁸⁰ I osveta je stigla, a “Sv. Rok 1943”⁸¹ najbolje pokazuje i kako.

Naime, sredinom kolovoza partizanski kuriri sprovede iz Prigradice Dušana Suličića, Dušana Šeparovića Burčinu i Mirka Sardelića Fireta, kojima se pridružio i Markov brat – Petar Sardelić. Navodno ih je Marin Cetinić bio pozvao na sastanak. No, Cetinića u grupi ljudi koja ih je dočekala, nije bilo. Naoružani partizani i skupina okupljenih civila osudila ih je na smrt bacanjem u jamu. Tada se jedino najmlađi, Dušan Suličić uspio spasiti, za razliku od svojih drugova. Petar Sardelić, koji uopće, nije bio na popisu za likvidaciju, smaknut je, a Dušana Suličića, koji se spasio smrti, partizani naknadno neće proganjati.⁸² Da su ovi mladići zaista nešto skrivili NOP-u, zasigurno ne bi pošli svojevoljno do mjesta egzekucije. A to su upravo oni napravili na spominjanje imena Marina Cetinića, iako ih je Partija u prije navedenom letku bila okvalificirala kao neprijatelje.⁸³

Prije samoga kraja talijanske okupacije Partija je mogla pobjednički ustvrditi da su “*pripadnici bivših političkih stranaka gotovo odreda prišli snagama narodnooslobodilačkog pokreta*”.⁸⁴ Marin Cetinić će u svojem tekstu “Pomognimo i učvrstimo pravu Narodnu vlast” ustvrditi: “*U Kot. NOO ušli su iz JNS-a, oni, koji danas*

⁸⁰ Proglas Kotarskog narodnooslobodilačkog odbora Korčule 28. 06. 1943., Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (HDA), Kotarski Narodnooslobodilački odbor Korčula, NV-190/2011.

⁸¹ Frano PETKOVIĆ, Sv. Rok 1943., *Fizul*, Blato, 1993., br. 1.

⁸² Mobilizacijom u Narodnooslobodilačku vojsku postaje kapetan i politički komesar, no karijeru mu je okončala optužba da je surađivao s okupatorom. Pod optužbom da je informbiroovac, završava na Golom otoku. Odlazi u Australiju, gdje i umire, i to upravo na sv. Roka.

⁸³ Komunisti su pri odlasku Talijana ubili još jednog istaknutog jugonacionalista – Kuzmu Bosnića Bruka. Jedan od najmućnijih blatskih posjednika već je spomenut u navedenom proglasu partizana, gdje je optužen da šuruje s okupatorom. Bosnić je zaista radio s talijanskim vlastima – dijelio je aprovizacije lokalnom stanovništvu. No, postoje brojni svjedoci koji mogu potvrditi da je cijelo vrijeme održavao veze i potpomagao partizanski pokret. Po odlasku Talijana partizani su ga u zgradi škole na najzvjerskiji način mučili i bacili polumrtva na ulicu. Marin Cetinić je navodno izjavio poslije toga: “To je bila greška”. Mnogi su u tom ubojstvu prije svega vidjeli čin gramzljivosti.

⁸⁴ Miroslav UJDUROVIĆ, Narodnooslobodilački odbori kotara Korčula 1941–1944 godine, *Korčula u revolucionarnom...*, 1989., str. 528.

imaju pravo da se tako nazivaju jer se i oni bore za slobodu i ljepšu budućnost naroda Jugoslavije”. No, ujedno će upozoriti i na one koji nisu prišli NOP-u. “Takvi izrodi danas imaju obraza da govore da će im Englezi dovesti te 'narodne heroje' (izbjegličku vladu – op. a.)”.⁸⁵ Posao nije bio gotov jer je bilo još onih kojima se kralj nije dao lako iz srca.

5.2. Od talijanske kapitulacije do sloma fašizma

Talijanskom kapitulacijom u rujnu 1943. Narodnooslobodilački pokret preuzima vlast na otoku Korčuli. Uz organizaciju vlasti prva brigada komunista bila je “odstraniti” nepoćudne elemente s otoka. Naime, Narodnooslobodilačka vlast se već na samom početku suočava s izvjesnim problemima: “*I u Veloj Luci su zamijetili petokolonaše, bacani su leci s neprijateljskim sadržajem. U Blatu je pohapšena grupa reakcionara koja se potajno sastajala. U Pupnatu je trgovac Pavao Vlašić... održao neki sastanak sa tamošnjim seljacima, a on je poznati reakcionar*”.⁸⁶ No, i sama partijska izvješća govore da petokolonaška aktivnost nije bila jaka, iako je imala pravu priliku za to. Već u prvim danima slobode se provodi mobilizacija za kopno. Partijsko izvješće spominje: “*Ovog mjeseca je mobilizirano dosta ljudi za Južnodalmatinski odred kod kojeg, uslijed toga što su novomobilizirani, nema još ni vojničke ni političke svijesti...*”.⁸⁷

Oko 20. 9. primio sam poziv Komande mjesta da se javim Mjesnom odboru zbog mobilizacije. Nju su provodili prisilno – privoditelji su bili naoružani puškom i imali su nalog pucati na onog tko se ne odazove, kako sam kasnije saznao. U Luci je kamion, osim mene, pokupio i Petra Padovana Kolegota (predratni HSS-ovski načelnik – op.a.), a u Blatu Josipa Kwokala (istaknuti sokolaš – op. a.) i Dušana Suličića. Iz Luke, Blata i s ostale Korčule mobilizirani su još: Joze Tabain, Ante Žuvela-Cive, Marko Žuvela-Zgrunje, Milivoj Pancirov, Matij Padovan-Žabura, Jakov Mašković, Srđan Krstinić, Jerko Pecotić, Ante Drušković, Dinko Cetinić-Frankos, Svetko Tedeschi i dr. Čini mi se da je tada na cijelom otoku mobilizirano oko 30–40 bivših sokolaša i HSS-ovaca. Motornim jedrenjakom „Srce Isusovo“ bili smo prevezeni do Biokova, gdje su nas doveli ispred Bogdana Pecotića, komandanta toga područja. Kad mu je partizanski kurir, koji je pratio ovu grupu, predao popis mobiliziranih s njihovim karakteristikama i preporukama, on je pred njima kazao: “Ovo nije istina. Ja poznajem ove ljude”. Navodno je u pismu pisalo da nas se pošalje u prvu liniju, no intervencijom Pecotića⁸⁸ tamo nitko od nas nije završio⁸⁹ (V. T.).

⁸⁵ “Kada saveznici dodju, oni neće doći da dovedu te izbjeglice, već da se povežu sa našom Narodnooslobodilačkom Vojskom...”; *Naše obavještenje*, list Kotarskog Narodnooslobodilačkog odbora Korčula, 1943., br. 1 (15. 8. 1943.); HDA, *Zbirka periodike*, 28/171.

⁸⁶ Pero LOZICA, Zdravko STANIĆ, *Sto dana slobode, Zbornik Sjećanja...* 1990., str. 447.

⁸⁷ ISTO, str. 446.

⁸⁸ Bogdan Pecotić, bivši sokolaš i dak franjevačke gimnazije na Badiji, bio je navodno u sukobu s vodećim korčulanskim komunistom Marinom Cetinićem. Moguće je da je kao jedan od rijetkih intelektualaca u redovima komunista zastupao snošljiviju politiku prema političkim neistomišljenicima.

Krajem listopada mjesna jedinica KP Korčule sastavlja popis petokolonaša koje treba pritvoriti, ali i “drugih koje treba staviti pod pasku” (bilješke Zorana Palčoka). No, već se je u studenom na sjednici Kotarskog Narodnooslobodilačkog odbora Korčula-Lastovo ustvrdilo: “*U Korčuli je neugodno djelovalo hapšenje među nacionalistima; popravljeno je puštanjem na slobodu*”.⁹⁰ Sljedećeg mjeseca na izvanrednom sastanku Kotarskog NOO u Čari izbijaju suprotstavljena gledišta glede oporbe.⁹¹ Na sljedećoj redovitoj sjednici istog ovog tijela, sredinom studenog., donosi se zaključak: “*Nacionalistima koji su po strani treba prići, a ne ostavljati ih*”, a pri tome “*isticati primjer funkcionara HSS i bivših nacionalista, koji se nalaze i surađuju u NOO*”. Drago Gizdić je na istoj sjednici izjavio da treba “*objašnjavati izdaju Mačeka i Londonske izbjegličke vlade s kraljem*” jer “*(...) nitko nije neprijatelj zato što je nacionalista, jer masa takvih nacionalista sudjeluje u nar. osl. borbi*”.⁹²

Po njemačkom zauzimanju Korčule krajem 1943. nastupa razdoblje njemačke okupacije i uspostave ustaške civilne vlasti na otoku. Među šturim informacijama o jugonacionalistima iz razdoblja njemačke okupacije, jedno partijsko izvješće za ožujak 1944. navodi da se “*zapaža stanovito komešanje u redovima pojedinih nacionalista*”, za što se optužuju partijske organizacije, “*jer one još prilično sektaški shvaćaju rad s nacionalistima, kojih se većinom izolira i prema kojima se osjeća određeno nepovjerenje*”. Na taj im se način dopušta da se opet okupljaju oko reakcije. Kao “*četničkog organizatora*” označuju Branka Jokovića, koji je “*uspio nešto da organizira među omladinom u Blatu i Korčuli, a vjerojatno prčka i u drugim selima, ali je pokazao nikakve rezultate*”. Tako kod starijih jugonacionalista nije polučio nikakav rezultat. U referatu se zaključuje da mu se pristupi i da ga se pokuša pridobiti za NOP ili “*će ga se (ako to ne uspije) i raskrinkat i likvidirati*”.⁹³ Prije oslobođenja otoka od Nijemaca partijsko izvješće napominje da “*Joković traži spas sa tonućeg fašističkog broda polaskom u partizane*”. Iz izvješća saznajemo da je Branko Joković ispred četničke organizacije bio priključen njemačkoj vojsci. Zaključuje se da “*ozbiljnijih četnika i četničkih organizacija u kotaru nema*”, iako, i nadalje predstavljaju problem “*nacionalistički elementi*” koji se drže po strani.⁹⁴

⁸⁹ Dušan Suličić je ipak dospio do I. proleterske brigade, negdje u Bosni. Zapovjednik ove brigade, Koča Popović, vratio ga je u pozadinu i pritom zatražio da poruči partijskom rukovodstvu Korčule kako njegova brigada nije kažnjenička; F. PETKOVIĆ, 1993., str. 27.

⁹⁰ P. LOZICA, Z. STANIĆ, n. dj., 1990., str. 491.

⁹¹ Frane Šale-Mrdilo je tvrdio da u Čari postoji oporba, što je navodno došlo do izražaja na jednom zboru. S druge strane, Stojan Markulin (bivši sokolaš) je to opovrgavao navodeći da su to nevažna raspoloženja zbog odlaska u vojsku te da vođe oporbe aktivno pomažu rad NOO-a; ISTO, str. 492.

⁹² ISTO, str. 492.

⁹³ Referat Kotarskog komiteta Okružnom komitetu KPH (sastavio ga je Ivan Jeričević-Ćompo, tadašnji sekretar KKKPH Korčula); P. LOZICA, Njemačko-nacistička okupacija u gradu Korčuli, *Zbornik Sjećanja...* 1990., str. 518.

⁹⁴ ISTO, str. 527.

Povratkom Narodnooslobodilačke vojske na Korčulu započelo je organiziranje vlasti u kojoj je Narodnooslobodilački front trebao imati vodeću ulogu. Tako je Izvršni odbor CK KPH 19. 06. 1944. donio odluku o organiziranju NOF-e, po sastanku Tito-Šubašić na Visu 16. 06. 1944. U popratnom pismu istog tijela, od 21. 6. 1944., daju se podrobnije upute o tom organiziranju. Ističe se da ovi odbori ne smiju biti kopije partijskih komiteta. Važno je suzbijati “svaku sitničavost i sektaške tendencije koje će ići za tim da suže temelje odbora N.O.F.”. Što se tiče proširenja baze, cilja se na neaktivne pojedince koji su do sada stajali po strani ili su se kolebali. No, “ovako široko shvaćena i postavljena NOF ne smije dovesti do razvodnjavanja partijske linije i labavljenja njegove rukovodeće uloge”.⁹⁵ Komunisti, dakako, nisu shvatili NOF-u kao stvaranje saveza svih snaga u izgradnji nove Jugoslavije.

U svibnju 1944. započinju pregovori s vodećim građanskim političarima po svim većim korčulanskim mjestima. Većina onih koji su ostali na otoku, prihvatili su ponudenu suradnju.⁹⁶ No, NOF-a neće voditi u višestranačje, već u jednopartijski sustav nove Jugoslavije.

Sudbinu jugonacionalista na otoku može ilustrirati i primjer Jurja Arnerića, njihovog spiritusa movensa. Zbog odbijanja suradnje s talijanskim vlastima u borbi protiv Komunističke partije, Juraj Arnerić biva interniran krajem 1942. Prolazi talijanske logore Mamulu, Prevlaku, Visco Palmanovu, njemačke logore po talijanskoj kapitulaciji. Glumeći teški slom živaca, vraćen je u bolnicu sv. Ivana u Trstu. U jednom pismu iz zatočeništva traži od poglavnika Ante Pavelića da intervenira za njega. Poslije rata se vraća u Jugoslaviju. U svibnju 1945. nalazi se u pritvoru pod istragom riječke OZNE, a po izlasku iz pritvora odlazi na Korčulu. U novoj Jugoslaviji i dalje vrši advokatsku praksu. Njegove dvije kćerke još su se za vrijeme talijanske kapitulacije, iako vrlo mlade, priključile partizanima.

6. JUGONACIONALISTI U ZBJEGU

Desant njemačkih snaga na otok Korčulu krajem prosinca 1943. potaknuo je povlačenje i civilnog dijela stanovništva koje će se prebacivati na slobodni otok Vis i nakon njemačkog zauzimanja otoka. Drugi veliki val zbjega civila će uslijediti krajem travnja 1944. odnosno nakon pomorskog desanta snaga Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i pokušaja oslobađanja otoka. Dogovorom NOP-a i Saveznika izbjeglice su preusmjerene s Visa u južnu Italiju, a glavnina je proslijeđena za Egipat. Kroz Vis je

⁹⁵ M. ANDRIJIĆ, 1989., str. 567.

⁹⁶ U Blatu se tako razgovaralo s dr. Frankom Cetinićem, Prošperom Franulovićem Prcalom, Antunom Šeparovićem Šepom, Frankom Anićem i Joakimom Kunjašićem. Oni su uglavnom prihvatili suradnju u NOF-i, izuzev dr. Cetinića. U Veloj Luci se nisu odazvali, dok se u Smokvici i Čari javlja strah u narodu da će opet započeti strančarenja i svađe kao u Kraljevini (Pismo Kotarskog komiteta KPH Korčula od 28. 07. 1944.; M. ANDRIJIĆ, 1989., str. 570). Uvođenjem jednostranačja, komunisti će spriječiti takvu mogućnost. U gradu Korčuli su u mjesni odbor NOF-e primljeni dr. Ante Arnerić i Stijepo Ivančević, ispred jugonacionalista.

prošlo 4478 izbjeglih s otoka Korčule, od čega je njih 2072 bilo Velolučana. Izbjeglice su smještene u bivšem logoru engleske VIII. armije, u El Shattu, nasuprot gradu Suez, na istočnoj obali Sueskog kanala. Pokraj ovog logora osnovao se i logor u El Katatbi, u unutrašnjosti između Kaira i Aleksandrije, te naknadno, po likvidiranju El Katatbe, logor u Tolumbatu, na obali Sredozemnog logora.⁹⁷ U siječnju 1944. postignut je dogovor Vrhovnog štaba NOV-e i Saveznika prema kojemu “jugoslavenski zbjeg zadržava potpuno pravo samouprave” te uz savezničku komandu ima jednaka prava odlučivanja “po svim pitanjima organizacije, raspodjele živežnih namirnica, zdravstvene njege, raspodjele radne snage na svim logorskim radnim objektima, pravo prijema i otpuštanja izbjeglica...”⁹⁸ Na taj je način po dolasku ustanovljen Centralni odbor zbjega u Egiptu (COZ), koji je odgovarao Oblasnom Narodnooslobodilačkom odboru Dalmacije, a bio je nadređen logorskim i rajonskim odborima odnosno cjelokupnoj organizacijskoj piramidi jugoslavenskog zbjega u Egiptu. Od samog početka ove priče Komunistička partija drži čvrsto konce *igre* u svojim rukama. Svaku grupu zbjega su ispratili njeni predstavnici da bi organizirali život u izbjeglištvu, ali i da bi održavali “visoku političku svijest” kod naroda.⁹⁹ U početku je bilo izuzetno teško, no zadatak je više nego uspješno obavljen. Uz čisto organizacijska pitanja najveća pozornost se usmjerila na agitaciju i propagandu. Tako su se jednom mjesečno održavali logorski zborovi na kojima se raspravljalo o političkoj situaciji, davalo opća izvješća o radu i iznašali se predstojeći zadatci. Na rajonskim zborovima (2 puta mjesečno) su se pretresali lokalni problemi života i rada.

Uz ogromnu većinu zbjega koja je podupirala organe Komunističke partije, bio je i manji dio onih koji su kao politički neistomišljenici bojkotirali njihov rad. Bili su to istaknuti predstavnici i simpatizeri Jugonacionalističke i Hrvatske seljačke stranke. Ovi “nezadovoljnici”, koji su tražili zaštitu engleskih časnika, a kojih je “svega možda nekoliko stotina (4–500)”¹⁰⁰, bili su glavni kamen spoticanja u komunikaciji COZ-a i savezničke vojne komande u logoru. Izvješća Komunističke partije definirat će svoje neistomišljenike na sljedeći način: “Najčešće su to neuračunljivi bolesni tipovi ili pod nekim opterećenjem nemoralni i prostituisani, pokvarenjaci i ljenčine ili slijepo oružje koje ne zna misliti. Među njima je ustaško nastrojenih, mačekovaca i četnika, rojalista, ali se drže skupa da bi jednom riješili međusobne račune kad bude za to zgodno”.¹⁰¹ COZ će zamjeriti majorima Laugmanu i Edwardsu što se zauzimaju za njihove neistomišljenike. «Gospodin major (Laugman – op. a.) istaknuo je... da se ljudi, koje mi nazivljemo

⁹⁷ O zbjegu detaljnije vidi: T. BARČOT, Hidžret ahili Vela Luka, 60-a obljetnica zbjega, *Luško libro*, 12, 2004., str. 41–58.

⁹⁸ D. PLENČA, Organizacija i evakuacija dalmatinskog zbijega preko otoka Visa (1943–1944), *Pomorski zbornik*, knj. 2, Zadar, 1964.

⁹⁹ “Komunistička Partija me je poslala u siječnju 1944. u El Shatt sa zadatkom organiziranja života u logoru” (I. G.).

¹⁰⁰ HDA Zagreb, fond Komiteta Komunističke partije zbjega iz Jugoslavije, KP–342/2, kut. 3.

¹⁰¹ ISTO, KP–343/149, kut. 2.

nezadovoljnici, osjećaju nezgodno, da se sa njima netaktično postupa, da im se prijeti, da je njihov život nesnošljiv i da je to jedan od uzroka da mnogi žele izaći iz zbjega... Smatra da se ovdje radi o 'kompleksu straha', kojega naši ljudi vrše nad nezadovoljnicima... (Izgleda da g. major daje osobitu važnost i da cijeni i pozna te osobe)». ¹⁰² Partijski izvori navode da je ova grupacija prilikom dolaska u veljači 1944. pokušala pobuniti narod i organizirati štrajk u neprimanju hrane, iskorištavajući negostoljubivost novog doma, i da je naposljetku zatražila premještanje u kraljevski četnički logor u Tolumbatu (smješten na obali kraj Aleksandrije), što joj je savezna komanda i omogućila. Radilo se o 112 jugonacionalista (uključujući i njihove obitelji). Nekoliko svjedoka se prisjetilo incidenta prilikom njihova odlaska. Tada su, naime, komunisti okupili narod koji ih je vrijeđao i bacaо pijesak («nisu imali što drugo bacati!»; Z. M.). U kolovozu 1944. dolazi do premještanja «kraljevaca» iz Tolumbata u El Arish, dok su se u Tolumbat uselila djeca iz El Katatbe.

No, i sa sljedećim grupama pristižu novi politički neistomišljenici iz domovine. Sudeći prema partijskom materijalu, oni su se, navodno, redovito sastajali i razmatrali aktivnosti protiv COZ-a. Preko veze u Kairu, gdje se nalazila ispostava izbjegličke kraljevske vlade, opskrbljivali su se «četničkim propagandističkim letcima» koje su potom dijelili i bacali po logoru. U animiranju svojih istomišljenika šire parole: «U Kairu nas čeka dobra plata, hrana i vile», «Svi činovnici će dobiti platu od kapitulacije Jugoslavije do danas», «Doći će njemački avion i bombardirati naše logore», «Ovdje je puno zmija». ¹⁰³ Navodno su znali i namjerno izazivati incidente da bi dobili «dokumenat o ugroženom stanju», koji im je trebao omogućiti prijelaz u kraljevski logor. Sve je to, kako navode partijski izvori, bilo u dosluhu sa saveznom komandom koja im je takve korake i sugerirala: «...naše drugove nazivaju jamarima, vređaju odbore da su nesposobni, zaključujemo da nastoju, nicali ih naša straža ili naši drugovi fizički napali». ¹⁰⁴ Ni Komunistička partija nije mirovala. «U logoru br. 1. u Korčulanskom zbjegu (5. rajon) uspjeli smo među njih baciti istu dvojicu lica koji nas točno obavještavaju o svemu...». ¹⁰⁵ Partizanske straže im ometaju sastanke, na javnim zborovima se prokazuju, i to samo istaknuti «reakcioneri», dok se ostalima pristupa i odvraća ih se od tog kruga. I, zaista, od lipnja 1944. započinje osipanje te mase nezadovoljnika zahvaljujući prije svega započetim pregovorima Šubašić-Tito, koji su u kolovozu i konkretizirani sporazumom. Među *reakcijom* u zbjegu partijski spisi ističu važnost i primat «korčulanske grupe». «Postoji jedna grupa takozvane inteligencije iz Korčule koja je povezana u svim logorima i više puta imaju sastanke bilo u III ili u I logoru. Oni su protiv odbora i naše vlasti, te ne priznaju nikakvu vlast u zbjegu. Uхваćena je lista svih tih takozvane «inteligencije», 39 na broju i ova lista je ispunjena sa

¹⁰² ISTO, KP–342/6, kut. 3.

¹⁰³ ISTO, KP–342/24, kut. 1.

¹⁰⁴ Izvještanje I. logora za šesti mjesec; ISTO, KP–342/27, kut. 1.

¹⁰⁵ Izvještanje za 4. i 5. mjesec 1944; ISTO, KP–342/25, kut. 1.

potrebnim podacima. Glavni organizator ovih je Tabain Nikola iz rajona E logor 3»¹⁰⁶ U izvješću COZ-a za kolovoz i rujan 1944. Tabain se tereti da je u kolovozu «kupio popis ljudi koji bi htjeli da rade kod UNRE (United Nations Relief of Rehabilitation Administration – op. a.) kao činovnici, da bi bili dobro plaćeni i poslani u Jugoslaviju čim se oslobodi za razdiobu pomoći. Uhvaćena je ta lista na kojoj je bilo upisano 29 lica».¹⁰⁷ Izvori zaključuju: «Oni uglavnom operišu uvlačenjem straha i odgovornosti po povratku u domovinu, klanjem i uništavanjem u komunističkom teroru, gladu i siromaštvom, obećanjem plaće i života u kojem se ništa ne radi i gdje si gospodin; konačnim porazom komunista koji predstoji u ratu koji će se razviti između Engleske, Amerike i Sovjetskog Saveza».¹⁰⁸ Zbjeg u El Shattu je likvidiran 20. ožujka 1946. povratkom izbjeglica. No, nisu se svi vratili u domovinu. Prilikom odlaska posljednje grupe skinuta je zastava NOB-a. «A kad smo prošli dvista, trista metri, *kraljevci* koji su ostali u logoru isali (podignuli – op. a.) su staru jugoslavensku bandiru!» (F. M.). Oni koji su zaostali od repatrijacije, konačno će zatražiti premještanje u «kraljevski» logor u El Arishu. Njihova konačna odredišta su bila Australija, Argentina, SAD i dr.

Izvješća Komunističke partije moraju se uzeti «*cum grano salis*». Oni dijelom prenapuhavaju aktivnosti i značaj svojih političkih neistomišljenika. Pripisuju im one radnje i stavljaju im u usta one riječi koje pripadaju *horizontu* opravdanog nezadovoljstva naroda u zbjegu zbog teških materijalnih uvjeta. Jasno je da *reakcija* nije poticala baš svako nezadovoljstvo zbog nestašice sapuna ili donjeg rublja, kako je Partija jednom zaključila da se na taj način širi «reakcionerski» krug kod žena. Očevici danas potpuno drugačije gledaju na djelovanje i važnost političkih neistomišljenika. Tako ih Ivko Gugić, predsjednik Centralnog odbora USAOJ-a u zbjegu, smatra bezopasnom skupinom, a član istog tijela, Franko Mirošević pk. Nikole prisjeća se tek pokušaja organiziranja bakljade u povodu Dana ujedinjenja (1. 12.), koja je i ostala na pokušaju. «A i jadno bi uzbalali kad bi Grga Zlatoper na Radio Londonu govori kontra komunista!» (F. M.). Iako moramo uzeti u obzir vremenski odmak, važno je uočiti nesrazmjer u iskazima kod izvora i kod živih svjedoka.

Ipak, i takva izvješća mogu nam posvjedočiti da su jugonacionalisti u zbjegu funkcionirali praktički kao izolirana zajednica, zajedno s ostalim «nezadovoljnicima» komunističke prevlasti. Održavali su izravne kontakte s engleskom vojnom komandom, ali i predstavnicima izbjegličke vlade u Kairu. Povremeno su jasno iskazivali svoju političku opredijeljenost. Naposljetku, značajan broj njih se nije vratio u domovinu, nikad ne prihvativši novu, socijalističku stvarnost.

¹⁰⁶ Izvještaj III. logora za kolovoz 1944.; ISTO, KP–342/45, kut. 1.

¹⁰⁷ ISTO, KP–342/52, kut. 1.

¹⁰⁸ ISTO, KP–343/149, kut. 2.

7. ZAKLJUČAK

Jugonacionalističku političku grupaciju je činila lepeza različitih profila ljudi. Tu je bilo koristoljublja, jakog političkog naboja (uglavnom neprofiliranog), rijetkih idealista te snažnih i sposobnih vođa. Ono što je jugonacionaliste razlikovalo od drugih političkih grupacija na otoku, što im je davalo osnovni pečat, bila je inteligencija. Većina intelektualaca bila je okupljena u ovoj političkoj struji, i to u Jugoslavenskoj čitaonici, Jugoslavenskoj matici, Jugosokolu; organizirali su predavanja, radili na prosvjećivanju. No, upravo ih je to odijelilo od neukog puka i razlogom je što nisu stekli veliku popularnost u masama. U njihovim očima postat će gospoda, “kaputari” pa će “neuki puk”, predvođen komunistima, u podizanju socijalne revolucije udariti upravo, na njih.

Jugounitarizam i velikosrpsstvo dva su različita teoretska pojma koji se međusobno pobijaju. No, činjenica jest da je jugounitarizam u praksi dosta baštiniio od velikosrpske ideologije. Stup monolitne i jedinstvene Jugoslavije – dvor Karađorđevića, davao je prevagu srpskom elementu u oblikovanju jugounitarističke ideologije. To se potvrdilo u nizu konkretnih slučajeva, no svejedno ne možemo i ne smijemo izjednačavati ova dva pojma. Većinu jugonacionalista na otoku stoga ne možemo nazvati velikosrbima, jer oni to jednostavno nisu. Teško da možemo govoriti o pravoj ideologiji kod onih što su se priklonili ovoj političkoj struji iz koristi, a takvih je bilo mnogo: brojni zemljoposjednici, državni službenici, poduzetnici i dr. Mnogi od takvih su već pri prvoj promjeni vlasti promijenili svoje zastave i opredijeljenost.

I u ovoj priči razlikujemo “velike” i “male”. Iako se odoka čini da su istaknutiji žešći u svom jugoslavenstvu, varamo se. Često su “najsitnije ribe” najžešći Jugoslaveni, iako ni sami zasigurno ne bi znali obrazložiti zašto. Jer taj pojam kod mase poprima neracionalne, mitske konture i upućuje na zaključak da se radi o politički nedovoljno profiliranoj masi. O neprofiliranosti svjedoče i brojni primjeri žestokih sokolaša koji postaju žestoki komunisti i završavaju na Golom otoku. Zamjenjuju jednu krajnost drugom (što ide u prilog tezi da krajnosti i nisu toliko različite).

Organizacija korčulanskih jugonacionalista za vrijeme talijanske aneksije 1941.–1943. nije popimala više organizacijske oblike, nego se zadržala u relativno uskom krugu ljudi oko Jurja Arnerića. Razlozi su brojni: mala potpora u širokim masama, politika nekonfrontiranja, djelovanje talijanskih vlasti i napose NOP-a. Pritisnuti navedenim čimbenicima, a nalazeći se u «sendviču» između talijanskih vlasti i komunista, korčulanski jugonacionalisti kao da nisu znali što bi sami sa sobom. Takav je, uostalom, bio i dojam s položajem i politikom izbjegličke kraljevske vlade. Jedino možemo istaknuti suradnju sa četničkim pokretom, koja će doživjeti svoj vrhunac u misiji «Henna», ali je i takva suradnja obilježena oprežnošću i izbjegavanjem sukobljavanja na otoku, bilo prema talijanskim vlastima, bilo prema NOP-u.

Djelovanje korčulanskih jugonacionalista bilo je značajno određeno ličnošću Jurja Arnerića. On je taj koji pokreće, mobilizira, dojavljuje. Njegovom internacijom označen je kraj ikakve ozbiljnije jugonacionalističke aktivnosti.

Odnos prema Narodnooslobodilačkom pokretu je višeslojan, no ispod svega izbija ideološka suprotstavljenost koja je vodila do podčinjavanja slabijeg elementa jačemu ili do likvidacija. Na otoku, zaista, nije bilo mjesta za drugi pokret otpora.

Tonko BARČOT: YUGONATIONALISTS ON THE ISLAND OF KORČULA

Summary

In the article the author gives an account of the Yugonationalist group, that is, the political bloc which espoused the idea of a centralized and unitary monarchy on the island of Korčula. The time frame of the article is the period from 1921 marking the annexation of the island of Korčula to the Kingdom of Serbians, Croats and Slovenes to the ending of WWII war operations on the island of Korčula in 1944. Special attention is given to the events of WWII when the Korčula Yugonationalists through their passive policy position themselves between the Italian annexation authorities and the National Liberation movement. The author offers a detailed description of the relationship between these “blocs”. The article analyses the temporary departures from this policy of non-confrontation, that is the collaboration with the chetnik movement. Note is made of the position and the activities of the Yugonationalists in refugees’ camp in El Shatt (1944–46). On the basis of extant literature, archival documents but also of oral testimony the author delineates those factors and circumstances which contributed to the minorization of the influence of the Yugonationalists and their final disappearance from the political and public scene.

Key words: Yugonationalists, the island of Korčula, the Kingdom of Yugoslavia, WWII, the chetnik movement, Italian annexation administration, National Liberation movement, El Shatt.